

ULUSLARARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK
ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

INTERNATIONAL

JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS SCIENCES ACADEMIC

RESEARCHES

ISSN:2564-7822

Yıl/Year :4 Cilt / Volume : 4 Sayı/Issue :11

ARALIK 2020 SAYISI

YIL/YEAR	:4
CİLT/ VOLUME	:4
SAYI/NUMBER	:11

ULUSLARARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

(INTERNATIONAL JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS SCIENCES ACADEMIC RESEARCHES)

Konular: Ekonomi-Siyaset Bilimi-İşletme-Muhasebe-İletişim-Yönetim Bilimleri

Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimi Akademik Araştırmalar Dergisi 'ne yayımlanması için değerlendirilmek üzere gönderilen makalelerin yayıma kabul edilmesi durumunda tüm yayın hakları süresiz olarak **Ekonomi ve Siyaset Bilimi Akademik Araştırmalar Dergisi**'ne aittir.

ISSN NO:2564-7822

ULUSLARARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
(INTERNATIONAL JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS SCIENCES ACADEMIC RESEARCHES)

Bu dergi yılda 2 sayı olarak yayınlanır.

Dergideki Akademik makalelerin tüm sorumluluğu yazar(lar)ına aittir

YIL/YEAR: 4

CİLT/ VOLUME :4

SAYI/ ISSUE :11

INTERNATIONAL JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS SCIENCES ACADEMIC RESEARCHES) V:4- N:11-

Editör

Dr. Şahin ÇETİNKAYA

BİLİM KURULU

<i>Prof.Dr.Doğan UYSAL</i>	<i>Celal Bayar Üni.İİBF,İktisat Bölümü</i>
<i>Prof.Dr.Selami ÖZCAN</i>	<i>Yalova Üni.,İİBF,İşletme Bölümü</i>
<i>Prof.Dr.İ.Halil SUGÖZÜ</i>	<i>Şırnak Üniversitesi,İİBF,İktisat Bölümü-Dekan</i>
<i>Prof.Dr. Ramazan KILIÇ</i>	<i>Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü</i>
<i>Prof. Dr. Abdulah YILMAZ</i>	<i>Anadolu üniversitesi AÖF Kamu Yönetimi Bölümü</i>
<i>Prof.Dr.Ahsen ARMAĞAN</i>	<i>Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi</i>
<i>Prof. Dr. Ahmet YATKIN</i>	<i>İnönü üniversitesi, İletişim Fakültesi</i>
<i>Prof.Dr.Salih Öztürk,</i>	<i>NKÜ, İİBF.İşletme Bölümü</i>
<i>Prof. Dr. Turan ÖNDEŞ</i>	<i>Atatürk Üniversitesi İİBF işletme Bölümü</i>
<i>Prof. Dr. Fevzi ERDOĞAN</i>	<i>YYU, İİBF, Ekonometri Bölüm Başkanı</i>
<i>Prof. Dr. İ.Attila ACAR</i>	<i>İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İİBF,İktisat Bölümü</i>
<i>Prof.Dr.Uğur Yavuz,</i>	<i>Atatürk Üniversitesi,İletişim Fakültesi,Gazetecilik Bölümü</i>
<i>Prof.Dr.Sait PATIR,</i>	<i>İnönü Üniversitesi İİBF,İşletme Bölümü</i>
<i>Prof.Dr.Haydar EFE,</i>	<i>Erzincan Üniversitesi,İİBF,Siyaset Bil. ve Kamu Yön. Böl.</i>
<i>Doç.Dr. Özer ÇELİK</i>	<i>D.P.U. İİBF İktisat Bölümü</i>
<i>Doç.Dr. M.Veysel KAYA</i>	<i>Kırıkkale Üni. İİBF İktisat Bölümü</i>
<i>Doç.Dr.Erkan AKGÖZ</i>	<i>Selçuk Üni.Beyşehir Turizm Fakültesi</i>
<i>Doç.Dr.Murat SEZGİN</i>	<i>Uşak Üni.İletişim Fakültesi</i>
<i>Doç. Dr. Erkan ARI</i>	<i>DPU İİBF Ekonometri Bölümü</i>
<i>Doç.Dr. Türker TUĞSAL</i>	<i>Beykent üniversitesi,İİBF,Sermaye Piyasası ve Portföy Yön.</i>
<i>Doç.Dr. M.Şükrü MOLLAVELİOĞLU</i>	<i>Y.Y.Üniversitesi İİBF,İkisatt. Bölümü</i>

<i>Doç. Dr. Yılmaz KARADENİZ</i>	<i>Amasya Üniversitesi F.E.F.Tarih Bölümü,</i>
<i>Doç. Dr. Y.Ekrem AKBAŞ</i>	<i>Adıyaman Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü</i>
<i>Doç.Dr. Haluk YERGİN</i>	<i>YYÜ,İİBF,İkt. Bölümü</i>
<i>Doç.Dr.Halim Tatlı,</i>	<i>Bingöl Üni. İİBF, İktisat</i>
<i>Doç.Dr.Recep YILDIZ</i>	<i>Yalova Üniversitesi,İİBF,Sosyal Hizmetler B.</i>
<i>Doç Dr. Sevgi Işık Erol</i>	<i>Batman Üniversitesi İİBF</i>
<i>Doç. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ</i>	<i>Adıyaman Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü</i>
<i>Doç. Dr. Volkan ALPTEKİN</i>	<i>Celal Bayar Üni.,İİBF; İşletme Bölümü</i>
<i>Doç. Dr. Fatih KIRIŞIK,</i>	<i>DPÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü</i>
<i>Dr Öğr. Üyesi Rezzan Neslihan Vural</i>	<i>Beykent Üniversitesi IIBF Bankacılık ve Finans Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir GÜMÜŞ,</i>	<i>YYÜ., İİBF,İşletme Bölümü</i>
<i>Dr.Cihandar HASANOĞLU</i>	<i>Başkent Üniversitesi AFEM Uyg. ve Arşt. Merk.Md. İSG Eğt.Koor.</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi. Hüseyin TEZER</i>	<i>Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr.Gör.İsmail Güneş ,</i>	<i>Çukurova Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü</i>
<i>Dr. Öğretim Üyesi, Recep TEMEL</i>	<i>Yozgat Bozok Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü</i>
<i>Dr.Öğr.Üyesi Filiz GÜNEYSU ATASOY.</i>	<i>Osmaniye Korkut Ata Üni., İİBF,İktisat B</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi Beşir KOÇ,</i>	<i>Bingöl Üniversitesi İİBF</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi. Ahmet TERZİ</i>	<i>Ardahan Üni. İİBF,İşletme</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi Mikâil KARA</i>	<i>Çankırı Karatekin Üniversitesi Ilgaz Tur.MYO.Müd.</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi Osman ALTAY</i>	<i>Beykent Üni.İİBF,Uluslararası İlişkiler</i>
<i>Dr.Öğr.Üyesi Abdurrahman ÇALIK</i>	<i>Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü</i>
<i>Dr.Öğr.Üyesi Abdussemet YAMAN</i>	<i>Ardahan Üniversitesi,İİBF,İşletme Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi Hakan EYGÜ</i>	<i>Atatürk Üniversitesi İ.İ.B. Fakültesi Ekonometri Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi Salih BATAL</i>	<i>Yalova Üniversitesi İİBF S.B.ve Kamu Yönetimi Bölümü</i>

<i>Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Okan Akkın</i>	<i>Ardahan Üniversitesi, FEF, Felsefe Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Caner Ekizceleroğlu</i>	<i>Trakya Üni. İİBF, İktisat</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Dilaysu Çınar,</i>	<i>Beykent Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Bertan Rona,</i>	<i>Giresun Üniversitesi, Devlet Konservatuarı</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Emrah Aydemir,</i>	<i>Furat Üni. İletişim Fakültesi</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Noyan AYDIN,</i>	<i>DPU, İİBF, Ekonometri Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Bülent ALTAY</i>	<i>Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Dilek ÖZDEMİR</i>	<i>Atatürk Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü</i>
<i>Dr. Mehmet Sağlam</i>	<i>İstanbul Ticaret Üni. İşletme Fak. İngilizce İşletme</i>
<i>Öğr. Gör. Dr. Emrah Hanifi Fırat,</i>	<i>Fırat Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü</i>
<i>Arş. Gör. Dr. Mustafa Necati ÇOBAN</i>	<i>Tokat G.O.P. Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü</i>
<i>Öğr. Gör. Sevil Zengin</i>	<i>Atılım Üni. İİBF, Uluslararası İlişkiler</i>
<i>Arş. Gör. Sibel CAN</i>	<i>Kırıkkale Üni. Hukuk Fakültesi</i>
<i>Arş. Gör. İbrahim Tolga Coşkun,</i>	<i>Çukurova Üni. İşletme Fak., Sayısal Yöntemler ABD</i>
<i>Prof. Dr. Abdullah YILMAZ,</i>	<i>Anadolu Üni. AÖF Kamu Yönetimi</i>
<i>Doç. Özer ÇELİK ,</i>	<i>DPU, İİBF İktisat Bölümü</i>
<i>Dr. İbrahim Okan AKKIN</i>	<i>Ardahan Üniversitesi İnsani Bil. Fakültesi Felsefe Böl.</i>
<i>Doç. Dr. Yılmaz Karadeniz</i>	<i>Amasya Fen Edeb. Fak. Tarih Bölümü</i>
<i>Doç. Dr. Haluk Yergin</i>	<i>YY Üni. İİBF İktisat Böl. Uluslararası İktisat ABD</i>

TAKDİM

Değerli Bilim İnsanları,

Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisinin 11.sayısını yayınlamış bulunuyoruz. Dergimiz sosyal bilimlerde iktisat, siyaset ve kamu yönetimi, yönetim ve organizasyon, muhasebe-finans ve diğer sosyal bilimlerden yayın kabul etmektedir.

Disiplinler arası uyum ve etik kurallarına bağlılık esas ilke edinilmiştir. Gönderilecek bilimsel çalışmaların daha önceden bir yayın sürecine girmemiş olması gerekmektedir.

Dergimiz, yılda 3 sayı yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Bu sayıda emeği geçen değerli hakemlerimize, bilim kurulu üyelerimize teşekkür eder, saygılar sunarız.

INTERNATIONAL JOECOPOL EDİTÖRLÜĞÜ

**ULUSLARARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK
ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

Cilt:4 Sayı:11 Aralık 2020

**JOURNAL OF INTERNATIONAL ECONOMICS AND POLITICS SCIENCES ACADEMIC
RESEARCHES**

2020 December, Volume: 4 Number:11

Evrensel Vatandaşlığa ve Özgürlüğe Giden Yol: Bayrak Teorisi ve Post Kapitalizm

(Sayfa 1-21)

Prof. Dr. Mustafa Şeref Akın
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İBBF, Ekonomi Bölümü,
Mustafa.akin@erzincan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1850-9118

**BEŞERİ SERMAYE GÖSTERGESİ OLARAK SAĞLIK VE AR-GE
HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİNİN
ARAŞTIRILMASI:
2000-2018 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ AMPİRİK ANALİZİ**

(Sayfa 22-46)

Dr. Öğr. Üyesi Ece DEMİRAY EROL
Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
Öğr. Gör. Gökhan SALMAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Vezirköprü MYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü

**PERFORMANS YÖNETİM SİSTEMİNE GENEL BİR BAKIŞ VE TÜRK KAMU
YÖNETİMİNDE BİR MODEL OLARAK PTT AŞ ÖRNEĞİ**

(Sayfa 47-62)

Fatih DÜNDAR
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Kamu Yönetimi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

TARANDIĞI İNDEKLER

- **CiteFactor**
- **i-Journal**
- **International Scientific Indexing**
- **Journal Factor**
- **ESJI**
- **ASOS Indeks**

Evrensel Vatandaşlığa ve Özgürlüğe Giden Yol: Bayrak Teorisi ve Post Kapitalizm

(Sayfa 1-21)

Prof. Dr. **Mustafa Şeref Akın**

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İBBF, Ekonomi Bölümü,

Mustafa.akin@erzincan.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1850-9118¹

Özet

Bu makalede batı kapitalist sisteminde gelişen refah devletine karşı girişimci ve sermayedar sınıflarının göstermiş olduğu post-kapitalist tepki açıklanmıştır. Dünyayı tek bir yapı olarak görerek, farklı ülkelerin sistemlerinden faydalanmak üzere bayrak asılmasını savunduğu için bayrak teorisi adını almaktadır. Bayrak teorisi ilk olarak Harry Schultz tarafından önerilen vergi hukukundaki boşluklardan yararlanarak ve insanların hayatlarının her yönünü uluslararasılaştırarak “çatlaklardan geçmelerine” olanak tanıyan bir modeldir. Bunu uygulamak için, bireyin hayatındaki en az beş farklı yetki alanına (bayraklara) dikkatli seçimler yapması gerekmektedir. İlk bayrak vatandaşlıktır ve bu bayrak vatandaşlığa dayalı vergi sistemi olmayan bir ülkede dikilmelidir. İkinci bayrak varlıklardır. Bunun için istikrarlı, iyi yönetilen ülkeler ve finans kuruluşları seçilmelidir. Üçüncü bayrak ikametgâhtır. İkametgâh bayrağı için sıfır veya bölgesel vergi sistemlerine sahip ülkeler hedeflenmelidir. Dördüncü bayrak iştir. İş bayrağı için işletmenin ürettiği gelir türünü vergilendirmeyen bir ülke baz alınmalıdır. Beşinci bayrak oyun alanıdır. Bireyin zamanının çoğunu geçireceği oyun alanı için eğitim, sağlık, eğlence, güvenlik, kültür ve satış vergilerinin oranı gibi kriterlere göre belirlenen ülkeler seçilmelidir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte dijitalleşme ve dijital varlıklar adı altında farklı bayraklarında olması gerektiği savunulmaktadır. Makale ayrıca bu bayrak teorisine karşı devletin ve kamuoyunun geliştirdiği tepkiyi de ele almaktadır. Bu teorinin gelişiminin dünya varlık dağılımını kökten değiştirebilecek bir aşamadır. Ultra

¹ Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İBBF, Ekonomi Bölümü,
Mustafa.akin@erzincan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1850-9118

zenginlerin üçte birinin ikinci vatandaşlık elde ettikleri ve diğer üçte biri de almaya niyet ettikleri ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: bayrak teorisi, vergi oranı, çifte vatandaşlık, offshore,

The Road to Universal Citizenship and Freedom: Flag Theory and Post Capitalism

Abstract

In this article, the post-capitalist reaction of the entrepreneur and capitalist class against the developing welfare state in the western capitalist system is explained. It is named as flag theory because it advocates hanging flags to benefit from the systems of different countries, seeing the world as a single structure. Flag Theory is the model that first allowed Harry Schultz to "go through the cracks" by exploiting the gaps in tax law and by internationalizing every aspect of their lives. To implement this, the individual needs to carefully make choices in at least five different jurisdictions (flags) in his life. The first flag is citizenship and should be planted in a country without a citizenship-based tax system. The second flag is assets and should be chosen in a stable, well-run country. The third flag is the tax office and should be considered in a tax haven, low tax rate or land with a regional tax system. The fourth flag is business and should be targeted in a country that does not tax the type of income the company generates. The fifth flag is the playground; an individual chooses countries to live based on education, health, entertainment, security, culture, and sales taxes rate. With the development of technology, it is argued that it should have different flags under the name of digitalization and digital assets. The article also deals with the reaction of the state and the public to this flag theory. The flagship theory could radically change the world distribution of assets. It has been demonstrated that one-third of the ultra-high net worth have acquired second citizenship and the other third intend to acquire it.

Key Words: flag theory, tax rate, second citizenship, offshore,

1. Giriş

Sosyal devlet anlayışının çok etkili olduğu batı ve kuzey Avrupa ülkelerindeki aşırı yüksek vergi oranlarının yanında kapitalizmin beşiği sayılan Amerika Birleşik Devletleri'nde dahi yüksek vergi oranları gözlenmektedir (Trading Economics, 2020). Federal ve eyalet olmak üzere iki vergi kaynağı mevcuttur. Örneğin Kaliforniya'da yaşayan yüksek kazançlı bir vergi mükellefi %37 federal gelir vergisi ve %13 de eyalet vergisi ödediğinde toplam vergi gideri %50'yi bulmaktadır (The Center Square, 2020). Ayrıca emlak ve miras vergileri de oldukça yüksektir.

Bu yüksek vergilendirmeye karşı girişimcilerin tepki olarak geliştirdikleri model bayrak teorisi altında toplanmaktadır. *Bayrak teorisi varlıklı kişilerin daha fazla özgürlük, gizlilik ve zenginlik için uluslararası yapılanma ile işlerini optimize etmek ve korumak için oluşturulan yasal yöntemlerin bütünüdür ifade etmektedir* (Flagtheory, 2020). Kapitalist sistemin merkezinden gelen girişimci sınıfın aşırı sosyal devlet anlayışıyla kendilerinin cezalandırıldığına inandıkları ve mevcut siyasi sistemde seslerini duyuramadıklarını düşündüklerinden tepki olarak bayrak teorisi doğmuştur. *Bayrak teorisinin özünde göç fikri vardır. Ancak bu göç kapitalist anlayışı benimseyen sistemlere doğru bir göçtür. Girişimci sınıfın çıkarlarını işletmede, mülk edinmede, sermayeyi muhafazada ve vergi rejiminde koruyan bir anlayışın hâkim olması gereklidir. Bu açıdan bir post-kapitalist yaklaşımdır.*

Bayrak teorisi, uluslararası çeşitliliği sağlayarak kişisel ve mali işlerde artık herhangi bir hükümete bağımlı olmamaktadır (Heuermann, 2020). Birey ister sermaye birikiminde ister seyahat özgürlüğünde birden çok alternatif bulundurarak özgürleşmektedir.

Bayrak teorisinden ilk kez 1970'lerde Harry Shultz kitabında "How to Keep Your Money and Your Freedom- Özgürlüğünüzü ve Paranızı Nasıl Muhafaza Edersiniz" bahsetmiştir (Shultz, 1975). Orijinal teoride 3 bayrak vardır: (1) *ikinci pasaport*, (2) *varlıklar için güvenli mekân*, (3) *vergi cennetinde yasal adres*. Üç bayrak teorisi, dünyanın çok daha az şeffaf olduğu ve lojistik imkânlarının kısıtlı olduğu bir dönemde doğdu ve Schultz'un tarif ettiği yaşam tarzını gerçekleştirilebilen insanlar belirli maddi imkânlara sahip olanlardı.

W.G. Hill bayrak teorisinin çapını genişletti. 1980'li yıllarda orijinal üç bayrağa iki bayrak eklemiştir (Hill, 2000): (4) *Vergileri azaltmak için denizaşırı işletme (offshore) kurulması ve*

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

(5) eğlence, alışveriş, eğitim, satış vergilerinin düşük olduğu yaşam alanlarının seçilmesi. Mevcut üç bayrakta da ilerlemeler önerdi: İkinci pasaport seçiminde gelir vergisi almayan bir ülkeden temin edilmesinin gerekliliğinin üstünde durdu.

Bayrak teorisinin en hızlıca faydalanacak girişimciler işlerinde operasyonel olarak bir bölgeye bağlı kalmaksızın çalışabilecek işi yapanlardır. Bu grup hızlıca fiziksel olarak işlerini batı kapitalist merkezlerinden çevreye taşıyabilmektedir. Ancak lokasyon olarak bulunduğu coğrafyaya bağlı kişiler vergi bayrağını dikemezlerse de bu teoriden varlıklarını koruma, riskleri yönetme ve kendilerini güvenceye alma açılarından faydalanabilirler.

2. Felsefesi

Bayrak teorisine benimseyenler açısından *doğulan ülkenin kader olarak kabul edilmesi* mümkün değildir (Henderson, 2018). Bunu kader olarak kabul eden kişiler, doğduğu şehirde okumak, çalışmak, evlenmek, finansal varlıklarını ülkenin para biriminde muhafaza etmek, gayrimenkul almak gibi benzeri tutumlar sergilemekteler (Henderson, 2018). Bayrak teorisi, “*doğduğun ülke kaderin değildir*” anlayışını esas almaktadır. Bayrak teorisi savunucuları bireyin yaşadığı topraklardaki olumsuzluklara neden katlandığını sorgulamaktadırlar. Yereldeki kısıtlılığa odaklanmak yerine bireyin yüzünü dünyanın bolluğuna çevirmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Temel anlayışları “*en iyi muamele gördüğün yere git -go where you are treated best-*” yaklaşımıdır (Henderson, 2020). Herkesin hareket halinde olduğu bir dünyada, hükümetlerde bireylerin kaynaklarını çekebilmek için ülkelerinin şartlarını iyileştirmek -mülkiyet haklarını güçlendirmek- için çaba harcayacaklardır.

Bireylerin doğdukları topraklar dışında fırsatlar aramasının ardında iki ana sebep vardır. Birincisi, Batı’da *yüksek vergilendirme ve regülasyonlarla girişimcinin özgürlüğünün* kısıtlanmasıdır (Henderson, 2020). Siyasi sistem orta sınıf seçmenin oyuyla belirlenmektedir. Bu kesimde ücretsiz eğitim ve sağlık, temel tüketim mallarına sübvansiyon ve fiyat kontrolü (örneğin kira kontrolü) gibi talepleri vardır. Bu taleplerin finansmanı da varlıklı kesimlerin -siyasi olarak azınlık- yüksek vergilendirilmesiyle olmaktadır.

İkincisi gelişmekte olan ülkelerdeki sermayedarlar ve girişimciler *yolsuzluktan ve baskıcı rejimlerden* kurtulmak için çözüm arayışındadır (Henderson, 2020). Toplanan vergilerin harcamaları şeffaf değildir (World Bank, 2020a). Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde de sermayedar sınıf yıpratıcı bürokrasi ile karşı karşıya kalmaktadır (Liu vd., 2017).

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

Girişimcilerin ana endişeleri ekonomik olsa da eğitim, sosyal ve siyasi konularda da mevcut sisteme karşı olabilirler. Eğitimdeki sınav yarışlarından ideolojik aşılınmaya karşı birçok konuda farklı düşünce taşımaktalar. Hatta, sosyal hayattaki statü yarışlarından ayrımcılığa kadar sosyal hastalıklardan uzak durmak istemekteler (Salda, 2020). Siyasi olarak ülkede demokratik rejimden otoriterliğe doğru bir kayış olabilir. Buda ileri de mülkiyet haklarına zarar vermektedir.

Ancak yüksek vergi oranları, kötü ekonomi politikalar, keyfi mülkiyet hakları, genelde ön plandadır. Üstelik finansal açıdan bakıldığında sadece yerel ekonomiye yatırım bütün riskleri aynı sepete koymaktır (Thorup, 2018). *Tüm servet ve kişisel özgürlük tek bir yere bağımlı olduğunda, siyasi ve sosyal kargaşa, (hiper) enflasyon, ekonomik gerileme ve olumsuz düzenlemeler karşısında bireyler savunmasızdırlar (Henderson, 2018).*

Bu olumsuz durumlar girişimci ve varlıklı kişileri kapitalizmin, özgürlüğün ve güçlü mülkiyet haklarının hâlâ geçerli olduğu güvenli ülkelerin arayışına soktular.

3. Bayrak Teorisinin Bayrakları

3.1. I. Bayrak: Birden Çok Vatandaşlık ve Pasaport

Vatandaşlık kavramı ilk olarak binlerce yıl önce eski Yunan şehir devletlerinde ortaya çıkmıştır (Britannica, 2020). O zamanlar vatandaşlık bir ayrıcalıktı; özgür erkekleri kölelerden, kadınlardan ve barbarlardan ayırmaktaydı. Vatandaşlık sadece yüksek statüye sahip özgür bir adam olarak tanınmak yanında kamusal hayata katılma imkanını da vermekteydi (Henderson, 2020).

Romalılar vatandaşlık kavramını alıp imparatorluk kurma aracına dönüştürdüler. İmparatorluk nüfusunun büyük bir kısmına vatandaşlık verdiler ve bunu yaparak fethettikleri bölgelere ilişkin kurallarını meşrulaştırdılar. Vatandaşlara haklar ve yükümlülükler verdiler. Onları Romalı hissettirdiler ve onlarda Romalı olmaktan -imparatorluğa bağlı olarak- gurur duydular. Ayrıca tüm vatandaşların yasa karşısında eşit olması gerektiği fikrini ortaya attılar (Britannica, 2020).

Eski Yunan ve Roma'dan bu yana vatandaşlığın anlamı değişti ve evrim geçirdi, ancak vatandaşlığın kamusal yaşama katılım, eşitlik ve adil muamele fikri sürdü.

Bugün, birden çok vatandaşlık biçimi vardır. En yaygın olanı ulusal vatandaşlık şeklindedir. Dünyadaki hemen herkes böyle bir vatandaşlığa sahiptir. Genellikle doğumda doğal olarak

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

elde edilmekte, ancak çoğu durumda vatandaşlığa kabul gibi diğer yollardan da sahip olunabilmektedir.

Başka bir vatandaşlık biçimi de uluslarüstü örgütlenmedir. İnsanlar için böyle bir vatandaşlık biçiminin temel yararı, örgütün başka bir üyesinin vatandaşlığına bir kısa yol sağlayabilmesidir. Örneğin, Alman vatandaşlığı edinme sürecinde uzun bekleme süresi yerine, “Bulgaristan ekonomik vatandaşlığı” hızlıca satın alınarak AB (Avrupa Birliği) vatandaşı statüsünde Almanya’da vatandaşlık hakları kullanılabilir (Akın, 2019). Karayip adalarındaki ülkelerin oluşturduğu CARICOM ve Güney Amerika ülkelerin birliği MERCOSUR içinde bu kurgu geçerlidir.

Diğer bir vatandaşlık şekli de *bölgesel vatandaşlıktır*. Bu yaygın bir vatandaşlık biçimi değildir ve sadece Hong Kong ve Makao gibi birkaç ülke için geçerlidir. Bu bölgelerin vatandaşları Çin Halk Cumhuriyeti’nin tam vatandaşlarıdır, ancak ikamet hakları vatandaşlığın verildiği bölge ile sınırlıdır (Hong Kong veya Makao). Çin pasaportu taşımasına rağmen ülkenin geri kalanında ikamet etme hakları yoktur (Henderson, 2020).

Son olarak, *kültürel vatandaşlıktan* söz edilebilir. Oldukça yaygın olmakla birlikte, bu vatandaşlık biçimi nadiren yararlıdır. Kültürel vatandaşlığa iyi bir örnek Birleşik Krallığın öncülüğünde kurulan Ortak Refah (Common Wealth) Milletler Topluluğu’dur (Commonwealth, 2020).

Post kapitalist sermayedarlar açısından vatandaşlık siyasi ve duygusal bir olgu değil ama ekonomiktir. Birden çok vatandaşlık almanın temel amacı herhangi bir ülkenin bireyin maddi varlığına ve özgürlüğüne karşı otoritesini zayıflatmaktır. *Evrensel vatandaşlık fikrine inanılmaktadır.*

Zorunlulukların iki ülke arasında bölünmesi de diğer bir amaçtır. Bu yüzden ikinci veya çoklu vatandaşlık bayrağı bu listede ilk sırada yer almaktadır. Her vatandaşlık hak ve sorumluluklar getirmektedir. Temel sorun bireyin hazır olduğu sorumlulukları ve aradığı hakları sunan ülkeyi bulmaktır.

Bayrak Teorisi ile girişimci, vatandaşlık bayrağını nereye yerleştireceğine ve yükümlülükleri nasıl paylaşacağına karar vermektedir. Örneğin Avrupa ve Asya’da olmak üzere iki pasaport taşıyarak, Avrupa ülkelerine vizesiz seyahat etme imkanından ve Asya’daki düşük vergi oranından faydalanabilir.

3.2. II. Bayrak: Varlıkların Korunması

Varlıkları korumak için dünyanın her yerine çeşitli bayraklar yerleştirilmektedir. *Bu bayraklar yabancı gayrimenkul yatırımlarından offshore bankalarına kadar uzanmaktadır.* İlk bayrak bir offshore banka hesabı oluşturmak yoluyla varlıkları korumak için atılabilecek adımdır (Henderson, 2018). Ayrıca daha yüksek getiri elde etmek için de hesap açılır.

Seçilecek lokasyonda ilk kriter sağlam yargı sistemidir. Sonrasında sağlam finansal kuruluş, hesaba ulaşım imkânı ve iyi getiri oranları gelmektedir (Thorup, 2018).

Banka hesapları bir offshore şirketi veya kişi üzerinden de açılabilmektedir. Offshore hesapları hükümetlerin keyfi kararlarına ve aleyhteki davalara karşı koruma sağlamaktadır.

Bir ülkenin yargı sistemi sağlam olsa da ekonomik sebeplerle bir finansal krize girilebilmektedir. Sağlam bankalar ve sağlam varlıklar iflas edebilmektedirler. Bu açıdan farklı ülkelerde ve finansal kuruluşlarda varlıkları çeşitlendirme yoluna gidilmektedir (Thorup, 2018).

3.3. III. Bayrak Sıfır Vergi Ülkesinde Vergi İkametgâhı Alma

Vatandaşlık başlangıçta devlet işlerine katılımı sağlamak için oluşturulmuş olsa da artan bir şekilde nüfus kontrolü ve vergi toplama aracına dönüşmüştür. Vergi bayrağında, yurtdışı gelirleri vergilendirmeyen bir ülkeden vergi ikametini alarak, yerel yönetime vergi ödemek zorunda kalmadan faaliyette bulunma şansı elde etmektedir (Heuermann, 2020).

Dünyada dört farklı vergilendirme sistemi kullanılmaktadır:

Vatandaşlık temelli vergilendirme: Bu sistemi yalnızca ABD ve Eritre kullanmaktadırlar; vatandaşlarını dünyanın neresinde ikametgâh ettiklerine bakmaksızın vergiye tabi tutmaktadırlar (Henderson, 2020). Ayrıca gelirlerin kaynağı nereden olursa olsun, bir vatandaş dünya gelirlerinden vergi ödemektedir. Herhangi bir kamusal hizmetten yararlanılmamasına karşın bireyi vergi ödeme yapmaya mecbur etmektedir.

İkametgâh temelli vergilendirme: Yaşanılan yere göre vergi ödenmektedir; birçok ülke "183 gün" ilkesini kullanmaktadır; bu da, gelirden vergilendirilmek için ülkede geçirilen sürenin yılın en az yarısı anlamına gelmektedir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2020). 183 günden az süre kalındığında "dar mükellef" sınıfına girilmektedir. Birçok vergi muafiyeti elde edilmektedir. Vatandaşlık bağına karşın, temelde pratik nedenlerle, ülkelerin büyük çoğunluğu ikametgâh

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

modelini kullanmaktadır. Bu modeli kullanan ülkelerin büyük çoğunluğu vatandaşlarına yalnızca düzenli ikametgâh bağlarını sürdürmeleri halinde vergi uygulamaktadır. “İkametgâh bağlarının” kesin tanımı ülkeden ülkeye değişmektedir, ancak genellikle ülkede 183+ gün geçirmek, yurt içinde daimî bir eve sahip olmak, yerel bir işe sahip olmak sayılabilir. Türkiye 183+ kuralını uygulamaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2020). Kanadalıların, 183 günden fazla yurt dışında olmaları yetmemekte ve aynı zamanda yurtdışında ikamet etmeleri gerekmektedir (Thorup, 2018). Konut ve ikamet arasındaki farkı anlamak önemlidir. Mukim, genellikle vize yoluyla, belirli bir süre için bir ülkede kalma iznine sahip olan kişidir. Konut sahibi bir kişi, o ülkede daimî olarak yaşamak isteyen biridir. Bu nedenle, Kanada vergilendirmesinden muaf olmak için, bir vatandaş yabancı bir ikamet almak yanında yurtdışında konut sahibi de olmak zorundadır. Avustralya, Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık’ta benzer sistemler kullanılmaktadır. Birleşik Krallık, bir vatandaşın vergi mukimi olup olmadığını belirlemek için Yasal İkamet Testini kullanır. Avustralya ve Yeni Zelanda gelir, varlıklar ve aile bağlantılarını dikkate alan bir bağlar sistemi kullanmaktadırlar. İskandinav ülkeleri vatandaşlarının fiziksel varlıklarına göre ikametgahı belirler, ancak bir miktar çıkış vergisi uygularlar. Örneğin, Finlandiya vatandaşları yurtdışına taşındıktan sonra ki üç yıl kadar Finlandiya tarafından vergilendirilir, Norveç vatandaşları için bu dört yıldır. Çoğu AB ülkesi için yurtdışında 183 günden fazla zaman harcanmayı vergi mükellefi olmaktan ayrılmanın ön şartı olarak kabul etmektedir. Ancak bunun yanında vatandaşlık bağına sahip kendi ülkeleriyle güçlü bağlar sürdürmediğini de kanıtlanması istenmektedir. Bununla birlikte, İspanyol vatandaşları kara listeye alınan bir vergi cennetine taşınmışlarsa İspanya tarafından beş yıl boyunca dünya gelirleri üzerinden vergilendirilmeye devam edilmektedirler (Henderson, 2020).

Bölgesel vergilendirme: Yalnızca ülkenin topraklarında kazanılan gelir üzerinden vergi ödenmektedir. İkamet edilse de ülke dışında kazanılan gelir yerel olarak vergilendirilemez.

Sıfır Vergi: Bu ülkelerin gelir vergisi yoktur. Çoğu durumda, kurumlar, miras, stopaj, emlak vergisi de yoktur (Boyte-White, 2019).

Son iki model vergi cennetleridir. İki tür vergi cenneti vardır; saf vergi cennetleri ve bölgesel vergi cennetleri. *Saf vergi cennetleri ikamet edenlere vergi koymazlarken, bölgesel vergi cennetleri sadece yerel kaynaklı gelirleri vergilendirirler.* Bölgesel vergi cennetleri ikametgâh ile saf vergi cennetleri modellerinin bir karışımıdır. Genellikle saf vergi cennetleri üzerinden iş yapmada vergi kaçakçısı olarak damgalanmaktan kaçınmak için, bölgesel vergi cenneti

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

ikametgahı tercih edilebilir. Kara listeye alınan vergi cennetine taşınanlara uygulanan cezalardan kaçınmaya da yardımcı olabilir (KPMG, 2020). En ünlü bölgesel vergi cennetleri Hong Kong, Singapur, Malezya, Panama, Paraguay ve Kosta Rika'dır. Bu ülkelerde elde edilen kazançlar vergilendirilirken, bu ülkelerin dışındaki kazançlardan vergi alınmamaktadır.

Bireyin birden fazla vatandaşlığa sahip olması durumunda işler karmaşıklaşabilir. Genellikle, bir vatandaşın elde ettiği gelir, vatandaşlık durumuna bakılmaksızın yerel olarak vergilendirilir. Çifte Vergilendirme Antlaşmaları aynı gelirin iki kez vergilendirilmesini önlemek için kullanılabilir, ancak her ülke çifti için mevcut değildir (EU, 2020). Amerika Birleşik Devletleri'nde vergi mükellefinin gelirini ürettiği ülkeyle bağına bakılmaksızın, dünya çapında elde ettiği gelir vergilendirilir. Bununla birlikte, gelirin yaratıldığı ülkede ödenen vergiler ABD'ye ödenecek vergilerden düşülür (IRS, 2020).

Sonuç itibarıyla, batı ülkelerinde 183 günlük ülke dışında olma yanında yurt dışına yerleşildiğine dair kanıtları da sağlamak gerekmektedir: Banka hesabı, ikinci vatandaşlık, gayrimenkul edinme gibi.

3.4. IV. Bayrak İş Merkezinin İstikrarlı Vergi Cennetlerinde Kurulması

Dünya çapında iş bayrakları dikmenin birçok faydası vardır. En büyük faydası vergi oranlarını seçebilmektir. Cayman Adaları, Nevis ve hatta Hong Kong gibi düşük veya sıfır vergi içeren bir ülkede bir şirket kurarak vergi oranları azaltılmaktadır (Henderson, 2018). Lokasyondan bağımsız iş yapıldığında işletme bayrağı istenilen yere yerleştirilebilir. Bulutta operasyonlarını yürüten işletmeler için iş bayraklarını dikmek her zamankinden daha kolaydır. Lokasyondan bağımsız sektörler arasında sayılabilecek olanlar: E-ticaret, danışmanlık, yazarlık, fikri mülkiyet, finansal yatırım, yazılım.

Off-shore şirketinin kuruluş yerleri sıfır vergi cennetlerinin kara listede olmaları ve bazılarınınki zayıf bankacılık hizmetlerinden dolayı tercih edilmediği durumlar olmaktadır. Kurumlar vergisi oranlarının düşük olduğu ülkelerde, daha fazla güvenilirlik, kaliteli bankacılık ve kuvvetli lojistik sistemi yönünden tercih edilebilir. Uluslararasılaşma şirket lokasyonu seçimi yanında insan kaynakları açısından farklı ülkelere yeteneklere ulaşılabilme avantajı sağlamaktadır.

3.5. V. Bayrak Yaşamak İçin Oyun Alanları

Gelir vergisi olmayan bir ülkede ikamet edilmesi veya işin vergi cennetinde kurulmuş olması yine de yüksek vergilerden kaçınılmasını engellemeyebilir. *Yüksek satış vergisi oranları yoluyla tüketim üzerinden vergi ödenebilir.* Bu durumda, daha düşük satış vergisi oranlarının uygulandığı ülkelerden alışveriş yapılabilen bir oyun alanının olması gerekir. Oyun alanları vergi açısından taşıdığı önem dışında bireyin zamanını geçirmek istediği yerler olma özelliği de taşımaktadır. *Bireyin mevsimsel, tarihsel, kültürel, gastronomi, spor, eğlence yönünden tercihleri vardır.* Burada farklı lokasyonlarda olup, dünyayı evi olarak görüp deneyim geçirmeyi tercih eden bir yaşam anlayışı vardır. Dünyada hiçbir ülke tek başına bütün ihtiyaçları karşılayamamaktadır. Bayrak teorisinde bireyin anlayışına uygun şekilde her yerden güzelliklerin toplanması ile oluşturulacak bir hayat deneyimi önerilmektedir.

4. Bayrakların Yerini Seçme: Konumlandırma

5 ayrı bayrağı dikmede göz önünde bulundurulması gereken farklı unsurlar sıralanmaktadır: Uluslarüstü örgütler, nüfus, kültür, ekonomi, eğitim, tıbbi bakım, suç oranı.

4.1. Uluslarüstü Örgütler

AB ve MERCOSUR gibi uluslarüstü örgütlerin yükselişiyle, bir ülkede ikametgâh hakkını kazanan tüm bölgede ikametgâh hakkına sahip hale gelmektedir. Örneğin, bir Fransız vatandaşı olarak, neredeyse her Avrupa ülkesinde yaşama ve çalışma hakkı kazanılmaktadır. Benzer şekilde, Arjantin vatandaşlığını kazanan biri, MERCOSUR sayesinde Güney Amerika'nın hemen hemen tümünde dolaşım özgürlüğünden ve fırsat eşitliğinden faydalanmaktadır (MERCOSUR, 2020).

Bugün itibarıyla, dört uluslarüstü örgüt vatandaşlarına bir tür hareket özgürlüğü tanımaktadır. Avrupa Birliği en gelişmiş, diğer üçü NAFTA (Kuzey Amerika), CARICOM (Karayip) ve MERCOSUR (Güney Amerika)'dur. Bu kuruluşlar aracılığıyla pek çok ülkeye erişim sağlanmaktadır. Yaklaşık altmış ülkede yaşama ve çalışma hakkına sahip olunmaktadır.

AB, tüm vatandaşlarına ve hatta daimî oturma sahiplerine tam hareket özgürlüğü sunmaktadır. Öte yandan, CARICOM ve NAFTA sadece nitelikli profesyonellere hareket özgürlüğü sunmaktadır. CARICOM üyesi bir ülkede uzman olarak nitelendirilmek çok kolaydır ve çoğu göçmen için sorun olmamaktadır. Ancak NAFTA ülkelerinde, sadece belirli

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLEİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

meslekler için uygundur². MERCOSUR ise henüz sınırsız hareket özgürlüğü uygulamamaktadır³.

4.1.1. Nüfus

Nüfus artış hızı, bir ülkedeki yaşam kalitesinden gayrimenkul fiyatlarına, hükümet politikasına ve en önemlisi ekonomiye kadar her şeyi etkilemektedir (Peterson, 2017). Örneğin, hızla büyüyen bir nüfus, ekonomik fırsatlara sahip bir kaynak sunarken, hızlı şehirleşmenin getirdiği sorunlarda olacaktır (hava, su, toprak kirliliği, trafik, kamu hizmetlerinde bekleme).

4.1.2. Kültür

Kültür insanların davranış biçimlerini etkilemektedir. İş, politika, sendikalar, finans, para, sağlık, çevre, din, seyahat, yolsuzluk, eğitim ve eğlenceye yönelik faaliyetlerde ulusal tutum rol oynamaktadır (Alexander ve Seidman, 1990).

4.1.3. Ekonomi

Bir ülkenin uzun vadeli ekonomik beklentilerini göz önünde bulundurmak gereklidir. Kamu maliyesinin borç seviyeleri, SYİH büyümesi, servet eşitliği, ortalama maaşlar, vergilendirme, konut fiyatları, perakende ve ticari alanda büyüme, kişi başına düşen girişim sayısı, kişi başına düşen işletme sayısı, kişi başına düşen patent sayısı, doğal kaynak rezervleri, tarımsal üretim, altyapı, altyapı yatırımları ve hatta yabancı dil yeterliliği bunlardan bazılarıdır (World Bank, 2020b).

² Bunlar: Muhasebeci, Ziraat Mühendisi, Hayvan Bilimcisi, Arıcılık Uzmanı, Mimar, Astronom, Biyokimyacı, Biyolog, Kimyager, Bilgisayar Sistemleri Analisti, Süt Bilimcisi, Diş Hekimi, Diyetisyen, Ekonomist, Mühendis, Entomolog, Epidemiyolog, Orman bilimci, Genetikçi, Jeolog, Jeokimyacı, Jeofizikçi Grafik Tasarımcı, Bahçecilik Uzmanı, Otel Müdürü, Endüstriyel Tasarımcı, İç Mimar, Arazi Araştırmacısı, Peyzaj Mimarı, Avukat, Kütüphaneci, Yönetim Danışmanı, Matematikçi, Meteorolog, Diyetisyen, Mesleki Terapist, Eczacı, Farmakolog, Doktor, Fizikçi, Fizyoterapist, Bitki Yetiştiricisi, Bilim Adamı, Psikolog, Terapist, Kayıtlı Hemşire, Araştırma Görevlisi, Bilim Teknisyeni, Sosyal Hizmet Uzmanı, Toprak Bilimcisi, Silvikulturist, Öğretmen, Teknik Yayın Yazarı, Şehir Plancısı, Veteriner, Mesleki Danışman, Zoolog. ABD / Kanada vatandaşları için TN statüsü doğrudan sınırdan talep edilebileceğinden vize önceden ayarlanmasına gerek yoktur. Bununla birlikte, Meksika vatandaşları için bir TN vizesi önceden ayarlanmalıdır. TN durumu üç yıl geçerlidir ve süresiz olarak yenilenebilir (Nafta, 2020).

³ Güney Amerika parlamentoları tarafından onaylandı ve bir zaman çizelgesi belirlendi. Güney Amerika bürokrasisinin ne kadar yavaş hareket etme eğilimi göz önüne alındığında, 2025-2030'a kadar uygulamanın mümkün olmadığını söyleyebilir. Halihazırda, MERCOSUR vatandaşlarına diğer üye ülkelere taşınırken çalışma vizesi verilmektedir ve kalıcı ikametten faydalanmaktadır (Mercosur, 2020).

4.1.4. Eğitim

Bir ülkenin insanlarını eğitime şekli gelecekteki beklentilerini büyük ölçüde etkileyebilir. Örneğin, ezber ve disipline odaklanan bir eğitim sistemi, pratiklik ve yaratıcılığa daha fazla odaklanan bir sistemden çok farklı bir işgücü üretecektir (Robinson ve Aronica, 2016). Vatandaşlık veya ikametgah seçiminde çocukların alacakları eğitimin kalitesi belirleyici rol oynamaktadırlar.

4.1.5. Tıbbi bakım

Sağlıkla ilgili bir problemle karşılaşıldığında tıbbi hizmet kalitesi yerleşim yeri tercihinde önemli bir faktör haline gelmektedir (Henderson, 2020). Hastanelerin çoğunun özel sektörün işlettiği ABD gibi ülkelerde tıbbi hizmete erişim hızlı ama maliyetli olmaktadır. Avrupa ve Kanada'da olduğu gibi tıbbi hizmette kamunun ağırlıklı olduğu ülkelerde ise erişim yavaş ama ücretsiz gerçekleşmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında özel hastanelerin kaliteli hizmeti ABD'ye göre çok daha uygun fiyatlıdır (Henderson, 2020).

4.1.6. Suç

Yüksek suç oranı, ülkelerden veya şehirlerden kaçış için sebep olabilir. Mevcut şiddet içeren suç oranları, gelecekteki suç oranlarının göstergesi için yeterli olmayabilir ve suçun yaygınlaşmasının nereye gidebileceğinin daha iyi anlaşılması için tarihsel eğilimlere, sosyal uyuma, silah kullanım yaygınlığına, hapsedme oranlarına, rehabilitasyon yöntemlerine ve hükümet politikasına bakılabilir (Henderson, 2020).

5. Diğer Bayraklar

Bayrak teorisinden hareket eden bireylerin elde ettikleri yeni deneyimler ve teknolojinin gelişmesiyle farklı bayraklar gündeme gelmiştir. Bayrak teorisinde gelişen yaklaşım şöyle olmuştur: *Karşılaşılan sorunlar için uluslararası bir bakış açısı kullanarak en iyi hareket yolunu belirlemektir* (Henderson, 2020).

5.1. VI.Bayrak Dijitalleşme ve Güvenlik

İnternet iş yapma şeklini tamamıyla değiştirdi. İnternet altyapısı bayrak dikmede önemli kriter haline gelmektedir.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

Ayrıca, fikri mülkiyet ve maddi olmayan varlıklar hiç olmadığı kadar risk altındadırlar. Finansal bilgiler, şifreler, ulusal kimlik numarası ve hatta dijital para birimi güvenliği konusunda temkinli olunması gerekmektedir.

Veri güvenliği ve altyapı hakkında sorulabilecek üç soru mevcuttur:

Web sitesini fiziksel olarak barındıran sunucular nerede bulunmaktalar?

Alan adı nerede ve kimin adına kayıtlıdır?

Haberleşme (e-postalar gibi) nereden sağlanmaktadır? (Henderson, 2020).

Hassas bilgiler şifreli e-posta yoluyla gönderilmelidir. Güvenlik duvarları, VPN erişimi ve virüs yazılımı bir zorunluluktur.

Özellikle internet işinde ödemeleri alınan hesabın sisteme entegrasyonu önemlidir. Örneğin Türkiye’de işletme sahibi olarak Ukraynalı programcıya yazılım yaptırılması ve Arjantinli alıcıya ürünün satılması gerekebilir. Bunun dijital ve güvenlik altyapısını oluşturmasında doğru bayrakları dikme ile mümkündür.

5.2.**VII. Dijital Varlıklar**

Blockchain teknolojilerin gelişmesiyle finans ve bankacılık dünyasını değiştirmektedir (Henderson, 2020). Mallar ve hizmetler için ödeme yapmak için kullanılan para birimi dijitalleşmektedir. Dijital varlıkların hangi ülkede muhafaza edileceği ve hangi ülkede rahatlıkla kullanılacağı araştırılmalıdır.

İster Bitcoin’i isterse çok sayıda alternatif paradan biri seçilsin, bu sistemlerin çoğunun özerk doğası servetin devletlerin kontrolünden bağımsız olarak yönetilebilmesine ve izin alınmadan sınırlar arasında aktarılmasına izin vermesidir.

6. Riskler ve Fırsatlar Medya Baskısı ve Artan Devlet İncelemesi

Shultz’un 50 yıl önce çizdiği göç ve vergi cennetleri stratejisine göre günümüz dünyası farklıdır. 1970’lerde bankalara müşterini bil ⁴ (know your customer) kısıtlamaları, karmaşık raporlama prosedürleri veya haksız damgalamalar yoktu (OECD, 2020). Teknoloji sayesinde bir taraftan işleri sınır ötesine kaydırmada hızlı hareket edilebilirken diğer taraftan devletlerin sıkı takibi söz konusudur. Birey vergi optimizasyonu sağlarken vergi kaçakçısı durumuna düşmemelidir.

⁴ Banka müşterisinin hatasından bankanın kendisi de mesuldür.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

Schultz dönemine göre oyunun kuralları değişmiştir. *Geleneksel gizli hesap bölgeleri olan İsviçre'nin bankacılık kuralları geçerli değildir* (Swiss-banking-lawyers, 2020). *Şimdi her ülke diğer ülkeye vatandaşlarıyla ilgili finansal bilgileri vermek zorundadır* (OECD, 2020 - CRS kuralları-).

İlk bayrak teorisinin çıkış dönemlerinde faydalanılabilecek ülkeler Amerika ve Avrupa merkezleriyle sınırlıydı. Ancak sonraları Uzakdoğu başta olmak üzere birçok yeni bölgeler açıldılar. Globalleşme sadece az sayıda firmanın ve bireyin yapabileceği bir faaliyetken, artık herkesin faydalanabileceği bir fırsata dönüştü. Sadece varlıklı kişiler değil zenginleşmekte olanlar da bu bayraklardan istifade edebilmektedirler.

7. Büyük Erişim Stratejisi

Mümkün olduğunca çok ülkeye erişmek isteyenler için, “*Büyük Erişim*” stratejisi ilerlemenin yoludur (Thorup, 2018). Bu strateji beş yıla kadar önemli yaşam tarzı fedakarlıkları ve ılımlı bir finansal yatırım gerektirmektedir. Bu strateji kapsamında izlenecek yollar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Ekonomik bir vatandaşlık programı aracılığıyla Dominika, Saint Lucia veya diğer CARICOM ülkelerinden birinde vatandaşlık başvurusu yapılır. Bu, genellikle 100.000 dolardan başlayan bir bağış şeklinde olmaktadır (Akın, 2019). Altı aya kadar uzayabilen bir süreç sonunda kişiye vatandaşlık ve pasaport verilmektedir. Ayrıca CARICOM vatandaşlığı, tüm üye devletlerde hareket özgürlüğü sağlamaktadır.

2. Yatırımcı programı aracılığıyla Bulgaristan'da daimî ikametgâh ve vatandaşlık başvurusu yapılır. Bu, yaklaşık yarım milyon avro tutarında bir yatırım ve ülkeye iki ziyaret gerektirmektedir (Akın, 2019). Kalıcı oturma izni altı ay içinde verilmekte ve vatandaşlığa geçiş bir (hızlandırılmış program) ya da iki yıl sonra gerçekleşmektedir. Bulgaristan bir AB üyesidir ve bu nedenle Bulgar vatandaşları tüm üye ülkelerde yaşama ve çalışma hakkından yararlanmaktadırlar.

3. Paraguay'da daimî ikamet için başvuruda bulunmak için yerel bir bankada veya merkez bankasında yaklaşık 5000 ABD Doları tutarında bir depozito istenmektedir. Kalıcı oturma izni genellikle üç ay içinde verilmekte ve izin süresiz olarak geçerli olmaktadır. Üç yıl sonra, vatandaşlığa kabul için başvuru yapılabilir. Vatandaşlık hakkı kazanıldığında aynı zamanda MERCOSUR aracılığıyla Güney Amerika'da tam hareket (seyahat) özgürlüğü hakkı da

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

kazanılmaktadır. Üç yılın yaklaşık yarısının yurt içinde geçirilmesi ve vatandaşlık başvurusunun başarılı olması için bazı yerel bağların kurulması (mülk kiralama ve satın alma gibi) gerekmektedir (Zákonyi, 2020).

4. Nitelikli göçmen programı aracılığıyla Kanada'da daimî ikamet için başvurulabilir. Bu bir iş davetiyesi ve uygun nitelikler gerektirmektedir. Daimi ikametgahtan sonra 4 yıl geçmeli ve bunun iki yılı Kanada'da fiziksel olarak bulunulmalıdır (yılın yarısı Kanada'da, yarısı Paraguay'da- 3.maddeki örnek ülke-). Dört yıl sonunda başvuru sahibi vatandaşlığa kabul edilerek Kanada vatandaşlığına hak kazanmaktadır. Bu hak, NAFTA (yeni ismi USMCA) kuralları (TN statüsü) uyarınca kişiye Kanada'da, ABD'de ve Meksika'da yaşama ve çalışma hakkı vermektedir (Zuccaro, 2020). Birey nitelikli göçmen programına uygun değilse, bunun yerine Quebec yatırımcı programına başvurur. Bunun için eyalette 1,2 milyon Kanada doları tutarında devlet tahvili yatırımı yapılması gerekmektedir (Akın, 2019).

Bu dört vatandaşlık güvence altına alındığında, yaklaşık altmış ülkede yaşama ve çalışma hakkına sahip olunmaktadır. Tamamlanması beş yıl sürmektedir. Bu, uygulanması kolay bir plan değildir ancak mümkün olduğunca çok sayıda ülkedeki fırsatlardan faydalanmak için yol göstermektedir.

8. Varlıklı Sınıflarda İkinci Pasaport Sahip Olma Oranları

Varlıklı kişiler için ultra zengin bireyler (ultra high net worth- UHNW) tanımı kullanılmaktadır (Investopedia, 2020). Bu sınırı ulaşanların net varlıklarının (toplam varlıkları eksi borçları) 30 milyon Amerikan doları üzerinde olması gereklidir.

Bu kesimden 2018 yılında Asyalıların ve Kuzey Amerikalıların % 24'ü, Afrikalıların % 28'i, Avustralyalıların % 26'sı ve Avrupalıların % 31'i birden fazla vatandaşlığa sahipken, Orta Doğuluların % 39'u, Latin Amerikalıların % 41'i ile Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluklarından (Eski Sovyetler Birliği) % 58'inin en az iki pasaport bulunmaktadır (Nesheim, 2018). 2019 yılında ultra zengin bireyler arasında çifte vatandaşlığa sahiplikte dünya ortalaması %34'den %36'ya çıkmıştır. Buda gösteriyor ki dünya toplamında 71.300 ultra zengin birey ikinci vatandaşlığa sahiptir. Yine ultra zenginlerin %29'u (57.400 kişi) vatandaşlık almak istemekteler (Nesheim, 2019). Sadece vatandaşlık yanında daimî olarak göç etmek isteyenlerin oranı 2018'de %21'den 2019'da %26'ya çıkmıştır.

Tablo 1. Ultra Zenginler Arasında Çifte Vatandaşlık Oranı

	İkinci vatandaşlık sahibi (%) (2019)	İkinci vatandaşlık sahibi (2018)	İkinci vatandaşlığı düşünen (2019)	İkinci vatandaşlığı düşünen (2018)	Daimi göçü düşünen (2019)	Daimi göçü düşünen (2018)
Afrika	29	28	32	27	23	19
Asya	26	24	27	26	25	19
Avustralya	24	26	8	12	6	6
Avrupa	32	31	21	20	21	19
Güney Amerika	71	41	54	45	65	30
Orta doğu	41	39	29	35	24	19
Kuzey Amerika	30	24	22	16	17	10
Rusya & BDT	39	58	42	50	31	45
Global ortalama	36	34	29	29	26	21

Kaynak: Knight Frank's Attitudes Survey, 2019

Sonuç

Bayrak teorisi hareketi post kapitalizm anlayışının bir ürünü olarak nitelendirilebilir. 1800'lerde koloniyel kapitalizm, batı Avrupa ülkelerinin sömürgelerinden hammadde ithal edip, sanayi malları ihraç ettiği bir dönemdi. İkinci Dünya savaşı sonrası koloniler özgürlüklerini kazanıp kendi ekonomik gelişmelerini takip ettiler. Yeni kapitalistlik sistemde Batı teknoloji ihracatçısı ve emek yoğun malların ithalatçısı olarak kaldı. Post kapitalizm ise Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralyalı girişimcilerin ve varlık sahibi olan kişilerin gelişmekte olan ülkelere farklı bayraklar dikip zenginliklerini muhafaza ettikleri ve aynı zamanda da sermaye transferi yaptıkları evredir. Aynı şekilde gelişmekte olan ülkelerin bu sermaye akıncılarından faydalanmaları için hukukun üstünlüğünü, altyapıyı, insan sermayesini (İngilizce konuşabilme yeteneklerini), iş yapma kolaylığını (düşük vergi, hızlı iş

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

yeri açma) geliştirmeleri gereklidir (World Bank, 2020b). Post kapitalist dönemde bayrak teorisinin dünyada varlıkların dağılımının büyük çapta etkileyeceğini göstermektedir. Zira dünya çapında ultra zengin bireylerin üçte birinin ikinci vatandaşlığı varken, diğer üçte biri de ikinci vatandaşlık düşünmektedirler. %25'i ise daimî olarak göç etme niyetindedirler. Bu durum iki risk doğurmaktadır: Batının refah devletinin erimesi ve gelişmekte olan ülkelere sermaye kaçıışı. Ancak diğer taraftan bireylerin özgürlüklerine iki türlü katkı sağlamaktadır: Vergisel sömürüye ve otoriter rejimlere karşı fren görevi.

Bayrak teorisine göre özgür insan özgürlüğünü korumak ve devletlerin kontrolünden çıkmak için mümkün olan her adımı atmalıdır. Bayrak teorisi sadece vergi optimizasyonuna indirgenemez. Dünyanın tüm ülkelerine ve bölgelerine bayraklar yerleştirilerek yaşam kalitesini artırması hedeflenmektedir.

Bayrak teorisi, varlıkları tek bir ülkenin yetki sınırları içinde bırakmadan işletme ve varlık saklama riskini azaltma olanağı tanımaktadır. Birey yatırım ve ikametgah yoluyla farklı ülkelerde bulunarak finansal ve pasaport portföyü çeşitlendirmesi yapmaktadır.

Her ülkeye yatırım girişimi ve ikametgah başvurusu yapmak bayrak teorisine uygun değildir. Seçici ve planlı olmak gerekmektedir. Bayraklar kişisel, finansal ve yaşamsal riskleri azaltmalı yasal olarak vergilerden kaçınmayı sağlamalı, karı, serveti ve güvenliği artırmalıdır.

İster hükümet müdahalesini (vergi yoluyla veya başka bir şekilde) en aza indirmek veya gizliliği en üst düzeye çıkarmak olsun, bayrak teorisi seçilen ülkelerde aşağıda yer alan hususlara dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmektedir:

Pasaport ve vatandaşlık, ülke dışında kazanılan parayı vergilendirmeyen ve eylemleri kontrol etmeyen bir ülkeden alınmalıdır.

Yasal ikamet sıfır veya düşük vergili bir ülkeden alınmalıdır. Bu ülke yurt dışı kazançları vergilendirmeyen ve eylemleri kontrol etmeyen bir ülkede olmalıdır.

İş merkezi düşük kurumlar vergisi oranlarına sahip bir ülke tercih edilmelidir.

Varlıklar ideal olarak pasif gelir ve sermaye kazançlarının düşük vergilendirildiği bir finansal ve mali sistemde tutulmalıdır.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLEİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

Oyun alanları (kişinin parasını harcadığı yerler) ideal olarak düşük tüketim vergilerinin uygulandığı bir ülke seçilmelidir.

Bayrak teorisi uygulanması için sağlam bir planla kurgulanması gerekmektedir. Bayrak teorisini uygulayanlar turistik gezgin ve iş bulma amacıyla göçenler değildirler. Dünyayı yatırım ve yaşam fırsatları kollamak amacıyla gezmekteler ve bayrakları dikmek için göç etmekteler. Turistler ülkenin tarihi güzelliklerine yolculuk etmektelerken, yatırımcılar ülkenin bankalarını, avukatlarını, piyasa araştırmacılarını ve gayrimenkul ofislerini ziyaret etmekteler.

Dünyayı bir bütün olarak görerek, her ülke farklı bayrakların dikilebilmesi için avantajlı olabilir. Singapur çok iyi varlık yönetimi gerçekleştirir (varlık bayrağı) ama yaşam maliyeti çok pahalıdır (oyun bayrağı dikilemez). Birey dünyanın en sağlam 50 bankasının üçünün (DBS Bank, Oversea-Chinese, United Overseas Bank) bulunduğu Singapur bankalarından istifade etmek için Singapur'da yaşamak zorunda değildir (Global Finance, 2019). Onun yerine ikametgâh izninin alınmasının kolay olduğu, bölgesel vergi sistemi uygulayan, çok daha düşük yaşam maliyetine ve kaliteli altyapıya sahip Malezya (ikametgâh ve oyun alanı bayrağı) üzerinden Singapur'da bankacılık işlemleri takip edilebilir (Henderson, 2020).

Kaynakça

- **Akın, M.Ş.** (2019). Economic Citizenship: Is It Worthy Investment? *Fiscaoekonomia*, 3, 2, 76-98.
- **Alexander, J. C. & Seidman, S.** (1990). *Culture and Society: Contemporary Debates*. Cambridge University Press.
- **Boyte-White, C.** (2019) Why Are the Cayman Islands Considered a Tax Haven? <https://www.investopedia.com/ask/answers/100215/why-cayman-islands-considered-tax-haven.asp#:~:text=In%20addition%20to%20having%20no,are%20therefore%20considered%20tax%20neutral.>
- **Britannica (2020)**. Citizenship. <https://www.britannica.com/topic/citizenship>
- **Center Square (2020)**. Top individual income tax rate in California is 13.3% in 2020. https://www.thecentersquare.com/california/top-individual-income-tax-rate-in-california-is-13-3-in-2020/article_3b8b6f32-6ea6-11ea-accf-776b84d621be.html
- **Commonwealth (2020)**. About Us. <https://thecommonwealth.org/about-us>
<https://thecommonwealth.org/>
- **EU (2020)**. Treaties for the avoidance of double taxation concluded by Member States
— https://ec.europa.eu/taxation_customs/individuals/personal-taxation/treaties-avoidance-double-taxation-concluded-member-states_en
- **Flagtheory (2020)**. What is a flag theory? <https://flagtheory.com/>
- Gelir İdaresi Başkanlığı Tam ve Dar Mükellef. https://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/Tebliğler/5520/3.html
- Global Finance (2019). Safest Banks. <https://www.gfmag.com/magazine/november-2019/worlds-safest-banks-2019>
- Henderson, A. (2018). *Nomad Capitalist: How to Reclaim Your Freedom with Offshore Bank Accounts, Dual Citizenship, Foreign Companies, and Overseas Investments*. Independently Published.
- Henderson, A. (2020). *Nomad Capitalist Life Style*. www.nomadcapitalist.com
- Heuermann, C. (2020). My Travel and Lifestyle Blog. <https://christoph.today/country-collecting/>
- Hill, W.G. (2000). *PT: The Perpetual Traveler*, Scope International.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMİLEİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

- IRS (2020). United States Income Tax Treaties- A to Z. <https://www.irs.gov/businesses/international-businesses/united-states-income-tax-treaties-a-to-z>
- KPMG (2020). Euro Tax Flash from KPMG's EU Tax Centre <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/02/etf-424-eu-blacklist-update.html>
- Liu, T. & Ullah, B. & Wei, Z. & Xu, L. C. (2017), The Dark Side of Transparency in Developing Countries: The Link between Financial Reporting Practices and Corruption. <https://ssrn.com/abstract=2905078> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2905078>
- MERCOSUR (2020). Mercosur in Brief. <https://www.mercosur.int/en/about-mercosur/mercosur-in-brief/>
- Nesheim C. H. (2018). Third of UHNWIs Hold Second Passport, Another Third Plan to Buy One, Wealth Report Finds. <https://www.imidaily.com/editors-picks/third-of-uhnwis-hold-second-passport-another-third-plan-to-buy-one-wealth-report-finds/>
- Nesheim C. H. (2019). 71,300 UHNWIs Already Have Second Citizenship; Another 57,400 considering it. <https://www.imidaily.com/editors-picks/71300-uhnwis-already-have-second-citizenship-another-57400-considering-it/#:~:text=Data%20from%20Knight%20Frank's%20Attitudes,34%25%20in%20August%20last%20year.>
- OECD (2020). What is CRS? <https://www.oecd.org/tax/automatic-exchange/common-reporting-standard/>
- Peterson, W. F: The Role of Population in Economic Growth. Sage Open, 7,4.
- Robinson, K. & Aronica, L. (2016). Creative Schools: The Grassroots Revolution That's Transforming Education Paperback. Penguin Books.
- Shultz, H.D. (1975). How to Keep Your Money and Your Freedom. Exodus.
- Swiss Bnakers Lawyers (2020). Swiss secret bank account is under attack <https://swiss-banking-lawyers.com/secret-bank-account/#:~:text=Swiss%20Banks%20are%20closing%20undeclared%20accounts&text=In%20Switzerland%2C%20secret%20bank%20accounts,banking%20secrecy%20legislation%20is%20enormous> (Erişim tarihi: 2.08.2020).

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLEİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

- Thorup, M. (2018). Expat Secrets: How To Pay Zero Taxes, Live Overseas & Make Giant Piles of Money. <https://www.escapeartist.com/>
- Trading Economics (2020). List of Countries by Personal Income Tax Rate. <https://tradingeconomics.com/country-list/personal-income-tax-rate>
- World Bank (2020a). Development Indicator. www.data.worldbank.org
- World Bank (2020b). Doing Business. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/688761571934946384/pdf/Doing-Business-2020-Comparing-Business-Regulation-in-190-Economies.pdf>
- Zákonyi, B. (2020). Paraguay Residency and Citizenship. <https://tucanoprod.com/en/paraguay-citizenship-passport-permanent-residency/> (Erişim tarihi: 4.08.2020).
- Zuccaro, B. (2020). What is TN visa? <https://bdzlaw.com/>

**BEŞERİ SERMAYE GÖSTERGESİ OLARAK SAĞLIK VE AR-GE
HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİNİN
ARAŞTIRILMASI:****2000-2018 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ AMPİRİK ANALİZİ***(Sayfa 22-46)***Dr. Öğr. Üyesi Ece DEMİRAY EROL**

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Öğr. Gör. Gökhan SALMAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi,

Vezirköprü MYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 2000-2018 döneminde gerçekleşen reel gayri safi yurtiçi hasıla değerleri ile beşeri sermayenin öncü göstergelerinden kabul edilen sağlık harcamaları ve araştırma-geliştirme harcamaları arasındaki ilişkinin varlığını ve yönünü tespit edebilmek, ayrıca değişkenlerde meydana gelen değişimlerin yüzde kaçının kendisi, yüzde kaçının diğer değişkenler tarafından açıklandığını analiz edebilmektir. Bu doğrultuda TÜİK veri tabanından 2000-2018 dönemine ait yıllık veriler ile gerçekleştirilen ekonometrik analiz neticesinde reel gayri safi yurtiçi hasıla ve sağlık harcamaları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi; toplam ar-ge harcamaları ve reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkenleri için reel gayri safi yurtiçi hasıladan toplam araştırma ve geliştirme harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi; toplam ar-ge harcamaları ve toplam sağlık harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisi incelendiğinde ise toplam sağlık harcamalarından toplam ar-ge harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi sonuçlarına ulaşılmıştır. Varyans ayrıştırması sonuçları incelendiğinde oluşturulan model için ilk dönemde reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninin varyansının 100%’ü kendisi tarafından açıklanması nedeniyle en dışsal değişken olduğunun göstergesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ilk dönem kendi varyansının 100%’ünü açıklarken on ikinci dönem itibariyle bu oran %86.91’e gerilemiştir. Bu son dönemde reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninin varyansının %0.86’sı sağlık harcamaları değişkeni tarafından açıklanırken, %12.22’si araştırma-geliştirme harcamaları değişkeni tarafından açıklanmıştır. Dolayısıyla ele alınan zaman dilimi ve değişkenler kullanılarak gerçekleştirilen analiz çerçevesinde incelendiğinde reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninde meydana gelen değişimde toplam sağlık harcamalarının ve toplam ar-ge harcamalarının rolünün dönemler itibariyle arttığı, son periyotta reel gayri safi yurtiçi hasıladaki değişimin yaklaşık olarak yüzde 0.86’sının sağlık harcamaları, yüzde 12’sinin ise toplam ar-ge harcamalarındaki değişkeni ile açıklanabileceği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomik Büyüme, Sağlık Harcamaları, Ar-Ge Harcamaları, VAR Modeli, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayrıştırması, Granger Nedensellik Testi*

**RESEARCH ON THE EFFECTS OF HEALTH AND RE&DE EXPENDITURES ON
ECONOMIC GROWTH AS A HUMAN CAPITAL INDICATOR:
EMPIRICAL ANALYSIS OF TURKISH ECONOMY IN THE PERIOD 2000-2018****Abstract**

The aim of this study is to determine the existence and direction of the relationship between real gross domestic product values in Turkey in 2000-2018 and health expenditures and research and development expenditures, which are considered from the leading indicators of human capital, and also to analyze how many percent of the changes in variables are explained by other variables. Accordingly, the relationship between real gross domestic product and health expenditures is a bilateral causality relationship as a result of econometric analysis conducted with annual data from the TUIK database for the period 2000-2018; a one-way causality relationship for total R&D expenditures and real gross domestic product variables, from real gross domestic product to total research and

development expenditures; When the causality relationship between total R&D expenditures and total health expenditures was examined, the results of the one-way causality relationship were reached from total health expenditures to total R&D expenditures. When the results of variance decomposition were examined, it was concluded that the model created was indicative that the variant of the real gross domestic product variable in the first period was the most external variable because of its explanation. In addition, the first period announced 100% of its own variant, while as of the twelfth term, this rate fell to 86.91%. In this recent period, 0.86% of the variant of the real gross domestic product variable was explained by the health expenditure variable, while 12.22% were explained by the research and development expenditure variable. Therefore, when analyzed within the framework of the analysis conducted using the time frame and variables discussed, the results of the change in real gross domestic product variable increased by periods of total health expenditures and total R&D expenditures, and in the last period approximately 0.86 percent of the change in real gross domestic product could be explained by health expenditures and 12 percent of the total R&D expenditures variable.

Keywords: *Economic Growth, Health Expenditures, R&D Expenditures, VAR Model, Impulse-Response Analysis, Variance Decomposition, Granger Causality Test*

1. GİRİŞ

Şüphesiz ki beşeri sermaye ekonomik büyümenin en önemli karakteristik unsurlarındandır. Bu bağlamda beşeri sermaye stokunda gerçekleşecek artış ve iyileşme çalışmalarının ülkelerin büyümesine ve kalkınmasına katkıda bulunması kaçınılmaz bir gerçektir.

1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca hazırlanan Brundtland Raporu'nda "Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma" olarak tanımlanmış ve bu tarihten itibaren dünya ülkelerinin hayati hedefleri arasında sürdürülebilir büyümenin yanı sıra sürdürülebilir kalkınma da ciddi önem arz etmektedir.

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramları her ne kadar insanlar tarafından birbirleri ile ikame edilebilir şekilde telaffuz edilse de ekonomik kalkınma kavramı ile ekonomik büyümeyi gerçekleştirmenin yanı sıra bireylerin sağlık, sosyo-kültürel ve siyasi yaşam kalitelerinin de artırılmasını içermektedir. Ayrıca Dünya Kalkınma Raporu'nda (2013), makroekonomik istikrara olanak sağlayan bir iş ortamının ve beşeri sermaye stokunda gerçekleşecek net artışın hem büyüme hem de istihdam yaratma açısından ne denli önemli olduğu da vurgulanmıştır (World Development Report, 2013).

Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü üzere sürdürülebilir büyümenin ve kalkınmanın gerçekleşmesinde aracı olan yatırımların ana motoru konumunda beşeri sermayenin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla ülkelerde gerçekleştirilecek sağlık, eğitim ve ar-ge harcamalarının ülkelerin gelişmişliklerinde büyük bir paya sahip oldukları aşîkârdır. Bu kapsamda ülkelerdeki özel ve kamu sektörlerince gerçekleştirilecek olan söz konusu harcamalar emeğin

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

verimliliğini olumlu yönde etkileyerek, üretimin en önemli unsuru olan insanın gelişimine ve yaşam kalitesinin eskisine göre iyileşmesine katkı sağlayacaktır.

Kamu ve özel sektör tarafından gerçekleştirilen sağlık, eğitim ve ar-ge harcamalarının iktisadi büyümeyi olumlu etkilemeleriyle birlikte, iktisadi büyüme de söz konusu harcamaların artışına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda çalışmanın bir sonraki aşamasında ana temayı oluşturan değişkenler ile ilgili gerçekleştirilen ampirik çalışmalara yer verilecek olup, izleyen bahiste ülkemizde yıllık bazda gerçekleşen 19 gözlem değeri ile sağlık harcamaları, ar-ge harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılarak, değişkenler arasında ilişki olup olmadığı varda bu ilişkinin nedensellik yönü tespiti ve etki-tepki dereceleri ile birlikte değişkenlerde meydana gelecek olan değişkenlerin yüzde kaçının kendisi, yüzde kaçının diğer değişkenler tarafından açıklandığı test edilmiş ve sonuçlandırılmıştır.

2. AMPİRİK LİTERATÜR

Sağlık harcamaları, ar-ge harcamaları ve eğitim harcamaları beşeri sermayenin gelişiminde oldukça büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda gerek Türkiye’de gerekse diğer ülkelerde yıllar itibariyle söz konusu değişkenlerin bir arada ya da kısmi olarak ekonomik büyüme ile olan ilişkileri analizlere dâhil edilmiştir. Gerçekleştirilen çalışmalar ve bu çalışmalardan elde edilen sonuçların bazıları aşağıdaki gibidir:

Çelik (2020), 2000-2016 dönemi yıllık verileri ile G20 ülkeleri kapsamında sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenlerini incelediğinde panelin geneli için sağlık harcamalarındaki %1’lik artışın, uzun dönemde ekonomik büyüme rakamlarını %0.31 oranında artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Ülkeler bazında değerlendirildiğinde Avrupa Birliği’nde sağlık harcamalarına ayrılan %1’lik payın ekonomik büyüme üzerinde %3.56’lık düzeyde artış sağladığı tespit edilirken, Türkiye’de iki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişki olmasına rağmen elde edilen sonucun istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna varılmıştır (Çelik, 2020: 15).

Dereli ve Salğar (2019), Türkiye’de 1990-2015 döneminde ar-ge harcamaları ve gayri safi yurtiçi hasıla değişkenleri ile kurdukları ekonometrik model neticesinde uzun dönemde ar-ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu ve ar-ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi sonucuna ulaşmışlardır (Dereli ve Salğar, 2019: 356).

Güneş (2019), 32 OECD ülkesine ait olan gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki ar-ge payları ve iktisadi büyüme değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Gerçekleştirilen panel veri analizi

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

neticesinde ekonomik büyüme ve ar-ge harcamaları arasında pozitif ilişkinin varlığı ortaya konulurken, ekonomik büyümeden ar-ge harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir (Güneş, 2019: 173).

İğdeli (2019), 1996-2016 yılları için Türkiye’de araştırma-geliştirme ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelediği çalışmada ARDL sınır testi ile gerçekleştirilen analiz sonucu doğrultusunda araştırma – geliştirme harcamaları, eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Bunun yanı sıra Granger Nedensellik Test bulguları sonucunda ilgili dönem için ar-ge harcamalarından ekonomik büyümeye, ekonomik büyümeden eğitim harcamalarına ve ar-ge harcamalarından eğitim harcamalarına doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü nedensellik ilişkisi sonucuna ulaşmıştır (İğdeli, 2019: 2533).

Duman ve Aydın (2018), Türkiye’de 1998-2015 yılları döneminde gerçekleşen ar-ge harcamaları ve gayri safi yurtiçi hâsıla arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmaları neticesinde gayri safi yurtiçi hâsıla ile ar-ge harcamaları arasında doğrusal bir ilişki olduğu sonucunun yanı sıra bu ilişkinin pozitif olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Diğer bir deyişle, ar-ge harcamalarındaki artışlar gayri safi yurtiçi hasılayı artırırken, ar-ge harcamalarındaki azalışlar gayri safi yurtiçi hasılanın azalması ile sonuçlanmaktadır (Duman ve Aydın, 2018: 64).

Uçak vd. (2018), 1990-2016 döneminde Türkiye’de gerçekleşen ar-ge harcamaları ve reel gayri safi yurtiçi hâsıla arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda ar-ge harcamalarının uzun dönemde gayri safi yurtiçi hasılayı artıracığı, toplam ar-ge harcamalarında meydana gelecek %1’lik değişimin ekonomik büyümeyi %5.92 oranında etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır Uçak vd. 2018: 155).

Kılıç ve Özbek (2018), 1995-2013 yılları için 32 OECD ülkesinin sağlık harcamaları, eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme verileri ile gerçekleştirdikleri panel nedensellik testleri sonucunda %5 önem seviyesinde çift yönlü nedensellik ilişkisi sonucuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda sağlık harcamaları, eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenlerinin birbirleri arasındaki ilişkinin yönünün pozitif olduğu da ortaya konulmuştur (Kılıç ve Özbek, 2018: 385).

Demirgil vd. (2018), Türkiye’de 2000-2016 dönemi için Türkiye’de aylık sağlık harcamaları ve ekonomik büyümeyi temsilen sanayi üretim endeksi değişkenlerinin aylık verilerine ulaşılarak gerçekleştirilen analiz neticesinde ekonomik büyüme ile sağlık harcamaları arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığı görülmüştür. Bunun yanı sıra sağlık harcamalarındaki meydana gelecek olan %1’lik artışın, ekonomik büyümeyi %0.55 oranında artıracığı ve ekonomik büyümeden sağlık harcamasına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir (Demirgil vd. 2018: 395).

Çalışkan vd. (2018), Türkiye’de uzun dönemde eğitim ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek amacı ile 1998Q1-2016Q2 dönemi için eğitim harcamaları, sağlık-sosyal hizmet harcamaları ve GSYH verilerini kullanarak eş bütünleşme testi

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

uygulamışlardır. Çalışmalarının sonucunda eğitim harcamalarındaki ve sağlık-sosyal hizmet harcamalarındaki %1'lik değişimin GSYH değişkeni üzerinde sırasıyla %0.51 ve %0.36'lık artışa neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Çalışkan vd. 2018: 89).

Kesbiç ve Salman (2018), Türkiye'de 1980-2014 döneminde gerçekleştirilen toplam sağlık harcamalarını özel sağlık harcamaları ve kamu sağlık harcamaları olmak üzere iki kısma ayırtmış ve ekonomik büyüme üzerindeki etki derecelerini incelemişlerdir. Bu bağlamda gerçekleştirilen analizler neticesinde toplam sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin %2.32, kamu sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin %1.91, özel sağlık harcamalarının ise ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin %0.41 artırıcı yönde olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Kesbiç ve Salman, 2018: 176-7).

Yurttançıkmaç ve Azgün (2018), Türkiye'de 1990-2016 dönemi için ar-ge harcamalarının ekonomik büyümedeki yeri ve rolünü araştırdıkları çalışmada ar-ge harcamaları ve GSYH arasında ARDL sınır testi yaklaşımı ile uzun dönemli ilişki bulunduğu ancak dünya ülkeleri ile rekabet gücünün artırılabilmesi için ar-ge harcamalarına daha fazla kaynak ayrılması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır (Yurttançıkmaç ve Azgün, 2018: 275).

Tarı ve Alabaş (2017), Türkiye ekonomisi için ar-ge harcamalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini

ARDL model yardımı ile 1990-2014 dönemi yıllık verilerini kullanarak analize dahil etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda ilgili yıllar baz alındığında gerek kısa gerekse uzun dönemde ar-ge harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği, bu bağlamda ar-ge harcamalarının planlı bir şekilde artırılmasının ülke ekonomisine ciddi katkılar sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır (Tarı ve Alabaş, 2017:14-5).

Bayraktutan ve Kethudaoğlu (2017), 1996-2015 dönemi verilerini kullanarak Türkiye'nin de içinde bulunduğu 29 OECD ülkesi için panelde gerçekleşecek olan %1'lik toplam ar-ge harcamaları yoğunluğunun iktisadi büyüme oranını %15.5 oranında artırdığı ve ar-ge harcamaları ile iktisadi büyüme arasında pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bayraktutan ve Kethudaoğlu, 2017: 691).

Özkan ve Yılmaz (2015), Avrupa Birliği'ne üye 12 ülke ve Türkiye'ye ait 1996-2015 dönemine ait veriler ile panel veri analiz yöntemini kullanarak ar-ge harcamalarının gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payının, yüksek teknolojili ürün ihracatının toplam ihracat içindeki payı ve gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki ilişkinin tespiti için yaptıkları çalışmanın sonucunda ar-ge harcamalarından gayri safi yurtiçi hasılaya doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine ulaşmışlardır. (Özkan ve Yılmaz; 2015: 10).

Sayın (2015), 2000-2013 yılları için OECD'ye üye 34 ülkenin kişi başına düşen GSYH ve sağlık harcamaları verilerini kullanarak değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

olmadığını Panel Eş-bütünleşme Analiz yöntemi ile test etmiştir. Çalışmanın sonucunda söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Sayın, 2015:304).

Taban ve Şengür (2014), 1990-2012 dönemine ait yıllık veriler ile Türkiye’de gerçekleşen ar-ge harcamalarının gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payı, ar-ge’de tam zaman eşdeğer çalışan sayıları ve reel gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenleri ile oluşturdukları model neticesinde ar-ge harcamaları ile ar-ge’de tam zaman eşdeğer çalışan sayılarının uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediği, kısa dönemde ise ar-ge’de tam zaman eşdeğer çalışan sayıları ile ekonomik büyümede anlamlı pozitif bir ilişki olduğu, ar-ge harcamalarının ise böyle bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Taban ve Şengür, 2014: 372).

Selim vd. (2014), 2001-2011 döneminde Türkiye ve 27 Avrupa Birliği üyesi ülke için ekonomik büyüme ve kişi başı sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi panel veri analiz yöntemi ile kısa ve uzun dönemli olarak test etmişlerdir. Analizin sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda panel eş bütünleşme ve hata düzeltme modelleri kapsamında kişi başı sağlık harcaması ve ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun dönemli pozitif ilişki olduğu sonucuna varılmıştır (Selim vd. 2014: 21).

Lacheheb vd. (2014), Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri’nden 1995-2010 dönemi için Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesinden 20 ülke için sağlık ve eğitim harcamaları verilerine ulaşılmıştır. Çalışmanın sonucunda sağlık harcamalarının ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde pozitif etkisi olduğunun yanı sıra ilgili dönemde sağlık harcamalarındaki %1’lik artışın iktisadi büyüme üzerinde %0.27 oranında pozitif etki doğuracağı sonucuna ulaşılmıştır (Lacheheb vd. 2014: 6-11) .

Pradhan (2011), 1961-2007 dönemi için seçilmiş 11 OECD ülkesinde sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığını ve söz konusu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Uygulamış olduğu Panel Veri Analiz yöntemi sonrasında değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli karşılıklı ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Sayın, 2015: 296).

Wang (2011), sağlık harcamalarındaki artış ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmak için 1986-2007 döneminde Türkiye de dahil olmak üzere 31 ülkenin toplam sağlık harcamaları verilerini kullanmıştır. Ampirik çalışmasını panel regresyon analizi ve kantil regresyon analizi olarak iki kısma ayıran Wang, panel gerilemesinin tahmininde sağlık harcamalarında meydana gelecek olan artışın ekonomik büyümeyi artıracak ancak ekonomik büyümedeki artışın sağlık harcamalarındaki artışı azaltacağı sonucuna ulaşmıştır. Kantil regresyon tahmin sonucunda ise ekonomik büyüme değişkeni kantil olduğunda düşük ekonomik büyüme seviyesine sahip ülkelerde sağlık harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin farklı olduğu; orta ve yüksek büyüme seviyesine sahip ülkelerde ise sağlık harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır Wang, 2011: 1536).

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

Korkmaz (2010), 1990-2008 dönemine ait yıllık veriler ile Türkiye’de ar-ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Johansen eş-bütünleşme testi yardımıyla sınamıştır. Çalışmanın sonucunda her iki değişken arasında eş-bütünleşme ilişkisinin varlığı ortaya konulmuş olup uzun dönemde birbirlerini etkiledikleri gerçeğine varılmıştır. Granger nedensellik testi ile de kısa dönemde ar-ge harcamalarının gayri safi yurtiçi hasılayı etkilemesinden ötürü, ar-ge faaliyetlerinin genişletilmesi ve ar-ge harcamalarına daha çok önem verilmesi yorumuna yer verilmiştir (Korkmaz, 2010: 3328).

Baltagi ve Moscone (2010), 1971-2004 döneminde 20 OECD ülkesine ait kişi başına düşen sağlık harcamaları ve GSYH verilerini kullanarak Panel Veri Analiz yöntemi ile söz konusu değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemiştir. Söz konusu değişkenlerin durağan olmadığı ve uzun dönemde birbirleriyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Baltagi ve Moscone, 2010: 11).

Chang ve Yung-Hsiang (2006), 15 OECD ülkesi için son yirmi yılı baz alan çalışmalarında Mankiw, Romer ve Weil (1992) yöntemine göre optimal kararlı durum ürün seviyesini tahmin etmişlerdir. Ayrıca istikrarlı karar durumunun serbest piyasa gücü tarafından otomatik olarak altın kural tüketim maksimizasyonu sonucuna ulaştığı varsayılarak optimal kararlı durum sağlık harcama miktarlarını öngörmüşlerdir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen analiz neticesinde ekonomik büyüme ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkinin pozitif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılarak, sonuçlar OECD ülkelerinin çoğunun son yirmi yıldır sağlık harcamalarına fazlalıkla önem verdiğini göstermiştir (Chang ve Yung-Hsiang, 2006: 1-2-12-13).

3. UYGULAMA

Çalışmada Türkiye’de 2000-2018 yıllarını içeren dönemde Toplam Araştırma ve Geliştirme Harcamaları (Ar-Ge Personel Harcamaları, Diğer Cari Ar-Ge Harcamaları, Ar-Ge Yatırım Harcamaları), Toplam Sağlık Harcamaları (Kamu ve Özel Sektör Sağlık Harcamaları) ve 2009 baz yıl fiyatlarıyla hesaplanmış Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla değişkenlerine ait yıllık veriler nedensellik analizinin yapılabilmesi ile birlikte; gerçekleştirilecek varyans ayrıştırması analizi ile söz konusu dönemde gerçekleşen ekonomik büyümede Toplam Ar-Ge Harcamaları ve Toplam Sağlık Harcamaları değişkenlerinden hangi değişkenin diğer değişkene nispeten daha etkili olduğunun sonucuna ulaşılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda kurulacak olan modeldeki toplam sağlık harcamaları, toplam Ar-Ge Harcamaları ve ekonomik büyümeyi temsilen modelde yer edinen reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkenlerine yönelik tanımlamalara, yıllar içerisindeki değişimlerine, betimleyici istatistiki değerlerine, seriler arasındaki korelasyon değerlerine ve açıklamalarına yer verilmesinin ardından değişkenlerin kurulacak olan modelin şartları yerine getirmeleri için gerekli ön testler ve dönüşümler gerçekleştirilmiştir. Hülasa; çalışmada VAR (vektör otoregresif) modelin uygulanabilmesi için

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

değişkenlerin sahip oldukları serilerin mertebeleri aynı dereceden olmasa dahi durağan olmaları gerekmektedir (Tarı, 2018:456). Bu bağlamda serilerin durağanlık sınaması ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve PP (Phillips Perron) test istatistikleri yardımı ile gerçekleştirilmiş ve durağanlık derecelerinin tespit edilmesinin ardından uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından VAR Model oluşturulmuştur. Oluşturulan modelde kullanılan gecikme uzunluğunun hata teriminde otokorelasyon probleminin olup olmadığını test edebilmek için LM testi uygulanmış, değişen varyansa sahip olup olmadığını test edilmesinin ardından artıkların normal dağılıp dağılmadığının testleri yapılmıştır. Ayrıca modelin durağanlık sınaması AR karakteristik polinomlarının birim çember içindeki konumlarına bakılarak gerçekleştirilmiş olup, etki tepki analizleri, varyans ayrıştırması ve nedensellik analizleri ile çalışma nihayete erdirilmiştir.

3.1. VERİ SETİ VE DEĞİŞKENLER

Çalışmada 2000 ve 2018 yılları dahil olmak üzere yıllık verilerden oluşturulan, toplam sağlık harcamaları (kamu ve özel sektör), toplam araştırma ve geliştirme harcamaları (ar-ge personel harcamaları, diğer cari ar-ge harcamaları, ar-ge yatırım harcamaları), reel gayri safi yurtiçi değişkenlerine ilişkin 19 gözlem değeri ile gerçekleştirilen analizler ve sonuçları sunulmuştur. Bu bağlamda; Türkiye’de gerçekleşen toplam sağlık harcamaları (HEALTH EXP.), toplam ar-ge harcamaları (RE&DE EXP.) ve reel gayri safi yurtiçi hasıla verileri (RDGP) milyon ₺ cinsinden TÜİK veri tabanından elde edilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere vektör otoregresif modelin kurulabilmesinin ön koşullarından biri olan durağanlık koşullarının sağlanabilmesi adına ilgili değişkenlere fark işlemleri uygulanmıştır; ancak fark işlemleri uygulanmadan önce verilerle elde edilen sonuçların daha anlaşılır ve yorumlanabilir olması adına ilgili değişkenlerin logaritmaları alınarak logaritmik dönüşümleri gerçekleştirilen değişkenlere fark işlemlerinin uygulanması ile analiz aşamaları gerçekleştirilmiştir.

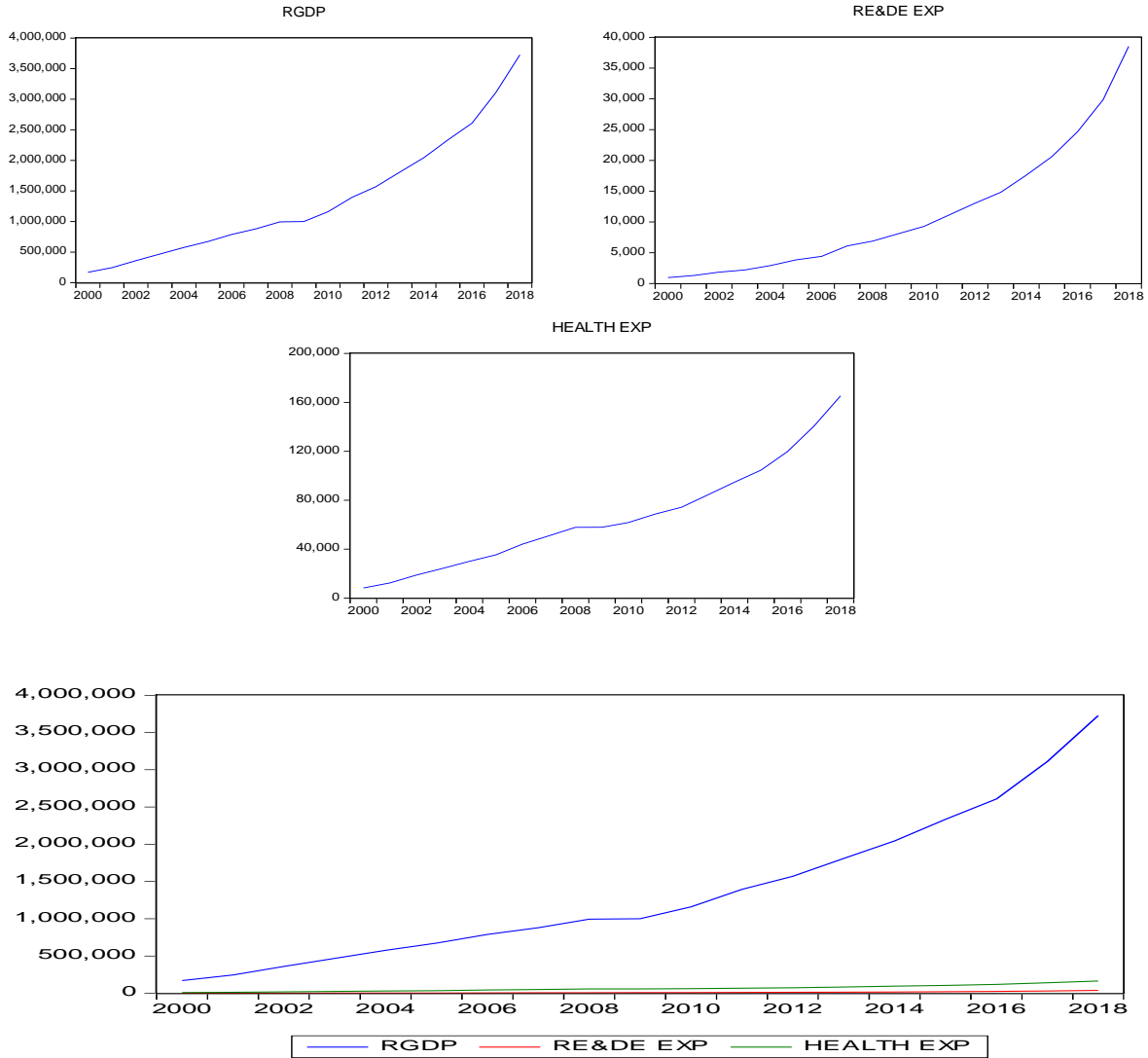
Çalışmaya konu olan veriler EViews 8.1 paket programı ile analiz edilmiştir.

Aşağıdaki tablo 1’de çalışmada yer alan değişkenlerin tanımlamaları, grafik 1’de ise söz konusu değişkenlerin yıllara göre değişimleri verilmiştir:

Tablo 1: Değişkenler ve Tanımları

HEALTH EXP.	Toplam Sağlık Harcamaları (milyon ₺)
RE&DE EXP.	Toplam Ar-Ge Harcamaları (milyon ₺)
RGDP	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (milyon ₺) (2009 baz yılı)
LOGHEALTH EXP.	Logaritmik Dönüşümü Gerçekleştirilmiş Toplam Sağlık Harcamaları
LOGRE&DE EXP.	Logaritmik Dönüşümü Gerçekleştirilmiş Toplam Ar-Ge Harcamaları
LOGRGDP	Logaritmik Dönüşümü Gerçekleştirilmiş Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
D2LOGHEALTH EXP.	2. Dereceden Durağanlaştırılmış Logaritmik Dönüşümü Gerçekleştirilmiş Toplam Sağlık Harcamaları
D2LOGRE&DE EXP.	2. Dereceden Durağanlaştırılmış Logaritmik Dönüşümü Gerçekleştirilmiş Toplam Ar-Ge Harcamaları
D2LOGRGDP	2. Dereceden Durağanlaştırılmış Logaritmik Dönüşümü Gerçekleştirilmiş Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HEALTH EXP.	Toplam Sağlık Harcamaları (milyon ₺)

Grafik 1: Değişkenlerin Zamana Göre Değişimleri: 2000-2018 Dönemi

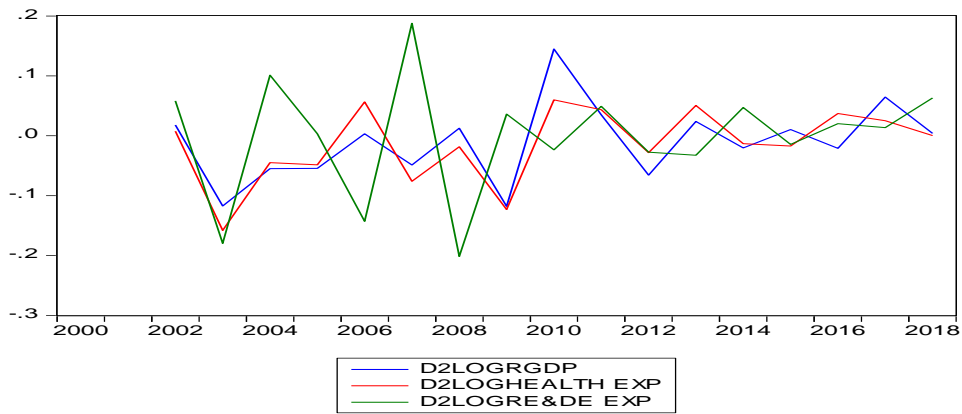
Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki grafik 1'de değişkenlerin zamana göre değişimleri önce her değişken için ayrı ayrı, ardından üç değişken için bir arada gösterilmiştir. Değişkenlerin zaman içerisinde 2000 yılından itibaren artan yönlü bir seyir izlediği ancak bu artışın hızlarının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Yalnızca değişkenlerin zaman içindeki değişimlerine dahi dikkatlice bakıldığında reel gayri safi yurtiçi hasılanın artışına paralel olarak toplam sağlık harcamalarının da benzer bir seyir izlediği hatta 2008 küresel finansal krize bağlı olarak meydana gelen düşüş her iki değişkende izlenmektedir. Bununla birlikte reel gayri safi yurtiçi hasıla değerlerinin ve toplam sağlık harcamaları değerlerinin artarak arttığı, toplam ar-ge harcamalarının ise azalarak arttığı sonucuna dikkat edilmelidir. Söz konusu toplam sağlık harcamaları ve reel gayri safi yurtiçi hasıla değerlerinin zamana

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

bağlı olarak değişimlerinin benzer olması bu iki değişken arasında bir değiş-tokuş (trade-off) olup olmadığını hatırlamamıza getirmekte ve bizleri ilerleyen safhalarda nedensellik analizine yöneltmektedir.

Aşağıdaki grafik 2’de ise VAR model analizinin gerçekleştirilebilmesinin ön koşullarından birisi olan değişkenlerin durağanlık şartının gerçekleştirilebilmesi adına reel gayri safi yurtiçi hasıla, toplam sağlık harcamaları ve toplam ar-ge harcamaları değişkenlerinin logaritmik dönüşümlerinin gerçekleştirilmesinin ardından ikinci farklarının alınmasıyla ortalamaları 0 değere ulaşan serilerin zamana göre değişimleri bir arada gösterilmiştir.

Grafik 2: Logaritmik Durağanlaştırılmış Değişkenlerin Zamana Göre Değişimleri: 2000-2018 Dönemi

Yukarıdaki grafik 2’de toplam sağlık harcamaları, toplam ar-ge harcamaları ve reel gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenlerinin ikinci farklarının alınmasıyla ilk iki yıla ait veriler modelin durağanlık kazanabilmesi adına elemine edilmiştir.

Ekonometrik analiz aşamalarına geçilmeden önce aşağıdaki tablo 2 ve tablo 3’te sırasıyla ilgili değişkenlere ilişkin temel tanımlayıcı istatistikler ve seriler arasındaki korelasyon ilişkilerine yer verilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere İlişkin Temel Tanımlayıcı İstatistikler: 2000-2018 Dönemi (milyon ₺)

	RGDP	HEALTH EXP	RE&DE EXP
Ortalama	1363864	65974	11475
Medyan	999192	57910	8087
Maksimum	3724388	165234	38533
Minimum	170667	8248	960
Standart Sapma	1007598	43658	10592.19
Çarpıklık	0.874867	0.702294	1.137872
Basıklık	2.842621	2.739476	3.449545
Gözlem Sayısı	19	19	19

Modelde yer alan değişkenlerin betimleyici istatistikleri yukarıdaki tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde tüm değişkenlerinin pozitif çarpıklık gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Sağlık harcamaları verileri normal dağılıma göre en basık değişken, ar-ge harcamaları ise normal dağılıma göre en dik değişken olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3: Model Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Katsayıları: 2000-2018 Dönemi

Correlation	RGDP	RE&DE EXP.	HEALTH EXP.
RGDP	1.000000	0.995205	0.995660
RE&DE EXP.	0.995205	1.000000	0.987011
HEALTH EXP.	0.995660	0.987011	1.000000

Yukarıdaki tablo 3'te korelasyon katsayıları değişkenler için incelendiğinde, sağlık harcamaları, araştırma ve geliştirme harcamaları, reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkenleri arasında 2000-2018 döneminde literatürü destekler nitelikte güçlü pozitif yönlü korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda ilgili dönem için değişkenleri birbirleri ile pozitif ilişki içerisinde olan değişkenler olarak nitelendirmek olurludur.

3.2. BULGULAR

Zaman serilerinin durağan olabilmeleri için ortalama ve varyanslarının zaman içerisinde değişmemesi ve her iki dönem arasındaki kovaryansa ve bunun hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olması gerekir. Durağan olmayan zaman serileriyle tahmin edilen modellerde sahte regresyon sorunuyla karşılaşılması nedeniyle elde edilen sonuçlar, gerçek ilişkiyi yansıtmayacağından t ve F istatistikleri geçerliliklerini kaybedeceklerdir (Gujarati, 1999'dan akt. Aydemir ve Baylan, 2015:423). Bu nedenle aşağıdaki tablo 4'te değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve derecesini belirleyebilmek üzere kullanılan VAR analizini gerçekleştirmeden önce ilk olarak serilerin durağanlıkları Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ve Phillips Perron (PP) birim kök testi yardımıyla sınanmıştır.

Aşağıdaki tablo 4 incelendiğinde %1 önem seviyesinde %99 güven düzeyinde gerçekleştirilen Augmented Dickey-Fuller ve Phillips Perron birim kök testi sonuçlarına göre toplam sağlık harcamaları, toplam ar-ge harcamaları ve reel gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenlerinin durağan olup olmadıkları analiz edilmiştir. Bu doğrultuda değişkenlerin hepsinin ADF ve PP birim kök testleri gerçekleştirilerek, ikinci farklarının alınması ile durağan olacakları sonucuna ulaşılmıştır. Durağan olmayan değişkenler ile kurulacak olan ekonometrik modelin sahte regresyona neden olacağı, sonuçların hatalı ve anlamsız olacağı bilindiğinden, değişkenlerin gerek ADF gerekse PP birim kök testleri neticesinde ikinci farklarının alınmaları ile durağan hale gelmeleri olanaklı kılınmıştır. Hülasa; değişkenlerin %99 güven düzeyi ile birim kök içermeyen değişkenler olmaları sağlanmıştır. Sonuç olarak kurulacak olan VAR model çerçevesinde değişkenlerin logaritmik dönüşümleri ve fark işlemlerinin uygulanmasıyla elde edilen yeni seriler analize dahil edilecektir. Böylelikle modeldeki değişkenlerin ve modelin bütünündeki anlamsızlıkların giderilmesi ve sonuçların güvenilirliğinin artırılması amaçlanmıştır.

ULUSLARARASI EKONOMİK DEĞİŞİMLERİN ADF VE PP BİRİM KÖK ANALİZ SONUÇLARI - Sayı:11-

Değişkenler	Seviye	Model	AUGMENTED DICKEY-FULLER (ADF) BİRİM KÖK ANALİZİ			PHILLIPS-PERRON (PP) BİRİM KÖK ANALİZİ		
			%1 Önem Seviyesi ADF Kritik Değerleri	ADF Test İstatistik ve (Olasılık) Değerleri	Sonuç	%1 Önem Seviyesi PP Kritik Değerleri	PP Test İstatistik ve (Olasılık) Değerleri	Sonuç
LOG SAĞLIK HARCAMALARI	DÜZEY	Sabit Terimli Model	-3.886751	-0.468540 (0.8752)	Durağan Değil	-3.857386	-3.772159 (0.0119)	Durağan Değil
		Sabit Terimli ve Eğilimli Model	-4.616209	-3.304851 (0.0989)	Durağan Değil	-4.571559	-5.099893 (0.0038)	Durağan
		Sabit Terimsiz ve Eğilimsiz Model	-2.708094	1.574684 (0.9657)	Durağan Değil	-2.699769	3.955606 (0.9998)	Durağan Değil
	BİRİNCİ FARK	Sabit Terimli Model	-3.886751	-2.638429 (0.1050)	Durağan Değil	-3.886751	-2.864685 (0.0704)	Durağan Değil
		Sabit Terimli ve Eğilimli Model	-4.616209	-1.704427 (0.7043)	Durağan Değil	-4.616209	-1.453870 (0.8049)	Durağan Değil
		Sabit Terimsiz ve Eğilimsiz Model	-2.708094	-2.260550 (0.0268)	Durağan Değil	-2.708094	-2.260550 (0.0268)	Durağan Değil
	İKİNCİ FARK	Sabit Terimli Model	-3.920350	-4.197351 (0.0059)	Durağan	-3.920350	-4.192033 (0.0059)	Durağan
		Sabit Terimli ve Eğilimli Model	-4.667883	-5.891262 (0.0013)	Durağan	-4.667883	-7.548695 (0.0001)	Durağan
		Sabit Terimsiz ve Eğilimsiz Model	-2.717511	-4.055000 (0.0005)	Durağan	-2.717511	-4.054553 (0.0005)	Durağan
LOG ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME HARCAMALARI	DÜZEY	Sabit Terimli Model	-3.857386	-2.481754 (0.1358)	Durağan Değil	-3.57386	-2.799966 (0.0780)	Durağan Değil
		Sabit Terimli ve Eğilimli Model	-4.571559	-2.951927 (0.1710)	Durağan Değil	-4.571559	-3.297350 (0.0983)	Durağan Değil
		Sabit Terimsiz ve Eğilimsiz Model	-2.728252	1.733672 (0.9736)	Durağan Değil	-2.699769	7.433801 (1.0000)	Durağan Değil
	BİRİNCİ FARK	Sabit Terimli Model	-3.886751	-3.698295 (0.0145)	Durağan Değil	-3.886751	-3.692584 (0.0147)	Durağan Değil
		Sabit Terimli ve Eğilimli Model	-4.728363	-0.110608 (0.9936)	Durağan Değil	-4.616209	-4.219434 (0.0204)	Durağan Değil
		Sabit Terimsiz ve Eğilimsiz Model	-2.728252	-0.922170 (0.3009)	Durağan Değil	-2.708094	-0.809242 (0.3505)	Durağan Değil
	İKİNCİ FARK	Sabit Terimli Model	-3.959148	-5.804868 (0.0004)	Durağan	-3.920350	-10.01889 (0.0000)	Durağan
		Sabit Terimli ve Eğilimli Model	-4.728363	-7.189295 (0.0002)	Durağan	-4.667883	-28.43767 (0.0001)	Durağan
		Sabit Terimsiz ve Eğilimsiz Model	-2.728252	-6.007111 (0.0000)	Durağan	-2.717511	-9.962568 (0.0000)	Durağan
LOG EKONOMİK BÜYÜME	DÜZEY	Sabit Terimli Model	-3.857386	-3.681870 (0.0143)	Durağan Değil	-3.857386	-2.828645 (0.0740)	Durağan Değil
		Sabit Terimli ve Eğilimli Model	-4.616209	-4.258869 (0.0190)	Durağan Değil	-4.571559	-5.544241 (0.0017)	Durağan
		Sabit Terimsiz ve Eğilimsiz Model	-2.699769	7.328021 (1.0000)	Durağan Değil	-2.699769	5.100473 (1.0000)	Durağan Değil
	BİRİNCİ FARK	Sabit Terimli Model	-3.886751	-2.562127 (0.1196)	Durağan Değil	-3.886751	-2.818747 (0.0765)	Durağan Değil
		Sabit Terimli ve Eğilimli Model	-4.616209	-1.926782 (0.5972)	Durağan Değil	-4.616209	-1.627488 (0.7379)	Durağan Değil
		Sabit Terimsiz ve Eğilimsiz Model	-2.708094	-1.763462 (0.0742)	Durağan Değil	-2.708094	-1.922756 (0.0542)	Durağan Değil
	İKİNCİ FARK	Sabit Terimli Model	-3.920350	-4.761409 (0.0020)	Durağan	-3.920350	-4.761409 (0.0020)	Durağan

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

	Sabit Terimli ve Eğilimli Model	-4.667883	-6.090679 (0.0009)	Durağan	-4.667883	-6.788806 (0.0003)	Durağan
	Sabit Terimsiz ve Eğilimsiz Model	-2.717511	-4.704642 (0.0001)	Durağan	-2.717511	-4.690406 (0.0001)	Durağan

Birim kök analizinin ardından VAR analizinin gerçekleştirilebilmesi adına optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Literatürde gecikme uzunluğunun belirlenebilmesi için çok sayıda ölçüt yer almaktadır. Bunlar arasında Son Tahmin Hatası Kriteri (Final Prediction Error: FPE), Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criterion: AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (Schwarz Information Criterion: SC), Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (Hannan-Quinn Information Criterion: HQ) en sık tercih edilenler arasındadır.

Tablo 5: VAR Gecikme Uzunluğunun Belirleme Kriterleri

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	62.77896	NA*	3.93e – 08	-8.539851	-8.402910*	-8.552527
1	72.57225	13.99042	3.68e – 08	-8.653179	-8.105415	-8.703884
2	83.89419	11.32194	3.38e – 08*	-8.984884*	-8.026298	-9.073618*
3	90.87705	3.990210	9.97e – 08	-8.696722	-7.327313	-8.823486

Yukarıdaki tablo 5 incelendiğinde; ilgili gecikmelerde ikinci gecikme uzunluğunda FPE, AIC ve HQ ölçütlerinin minimum değer verdiği görülmektedir. İlgili kriterlerden FPE ve AIC, ortalama hata karesinin en küçük değerini alan ve ileriye dönük tahminler için kullanılan kriterlerdir. Çalışmada hem hata karesinin minimum değerini alabilmek için hem de ileriye dönük tahminlerde bulunabilmek için en uygun gecikme sayısı FPE ve AIC gereğince 2 olarak belirlenmiştir. Söz konusu gecikme uzunluğunun hata terimlerinin bilinen varsayımlarını sağlaması gerektiğinden ilk olarak otokorelasyon varlığının-yokluğunun tespiti için LM testi gerçekleştirilecek, modelde değişen varyans olup olmadığı Heteroskedasticity testi ile ortaya konularak VAR modeli kurulmadan önce son olarak artıkların normal dağılıp dağılmadığının analizi Jarque-Bera normallik testi ile gerçekleştirilecektir.

Aşağıdaki tablo 6'da otokorelasyon varlığı-yokluğu LM testi ile analiz edilmiştir ve LM olasılık değerlerinin hepsi 0.05'ten büyük olduğu için otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 6: Hata Terimleri Otokorelasyon Testi (LM Testi)

VAR Residual Serial Correlation LM Tests
Null Hypothesis: no serial correlation at lag order h
Date: 05/06/20 Time: 04:19
Sample: 2000 2018
Included observations: 15

Gecikmeler	LM-İstatistik Değerleri	LM- Olasılık Değerleri
1	5.171057	0.8191
2	9.730500	0.3727
3	4.585433	0.8688
4	7.201761	0.6161
5	12.16991	0.2039
6	3.475037	0.9425
7	7.465361	0.5888
8	7.914828	0.5428
9	9.805567	0.3665
10	6.976642	0.6396
11	7.318497	0.6040
12	6.909488	0.6465

Probs from chi-square with 9 df.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLEİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

Yukarıdaki otokorelasyon testinin gerçekleştirilmesinin ardından aşağıdaki tablo 7’de hata terimleri arasında değişen varyans olup olmadığı Heteroskedasticity testi ile analiz edilmiş ve olasılık değerinin 0.05’ten büyük çıkması hata terimlerinde değişen varyans olmadığını diğer bir deyişle hata terimlerinin sabit varyansa sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 7: Hata Terimleri Değişen Varyans Testi (Heteroskedasticity Testi)

VAR Residual Heteroskedasticity Tests: No Cross Terms (only levels and squares)

Date: 05/06/20 Time: 04:20

Sample: 2000 2018

Included observations: 15

Ortak test:		
Ki-kare	df	Olasılık Değeri
81.21224	72	0.2141

Hülasa; benzer şekilde aşağıdaki tablo 8’de de hata terimlerinin normal dağılıp dağılmadığı Jarque-Bera testi ile gerçekleştirilmiş ve hata terimlerinin normal dağılımlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır ve bir sonraki aşamada tablo 9’da uygun gecikme uzunluğunda VAR modelinin kurulmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Tablo 8: Hata Terimlerinin Normallik Testi (Jarque-Bera Testi)

Bileşen	Jarque-Bera	df	Olasılık
1	0.930108	2	0.6281
2	0.668999	2	0.7157
3	1.001890	2	0.6060
Birleşik	2.600997	6	0.8570

Tablo 9: VAR Modeli

Değişkenler	D2LOGRGDP	D2LOGHEALTH EXP.	D2LOGRE&DE EXP.
Gecikmeli Değişkenler			
D2LOGRGDP(-1)	-0.038517 (0.53719) [-0.07170]	-0.045755 (0.48205) [-0.09492]	0.331303 (0.36605) [0.90358]
D2LOGRGDP(-2)	-0.248008 (0.52503) [-0.47237]	-0.086668 (0.47114) [-0.18396]	-0.128553 (0.35835) [-0.35873]
D2LOGHEALTH EXP.(-1)	-0.032565 (0.51251) [-0.06354]	-0.065453 (0.45991) [-0.14232]	0.415810 (0.34981) [1.18867]
D2LOGHEALTH EXP.(-2)	0.317802 (0.54134) [0.58707]	0.075689 (0.48577) [0.15581]	0.217379 (0.36948) [0.58833]
D2LOGRE&DE EXP.(-1)	0.079702 (0.29608) [0.26919]	0.329170 (0.26569) [1.23892]	-1.189440 (0.20209) [-5.88574]
D2LOGRE&DE EXP.(-2)	-0.232719 (0.30209) [-0.77036]	0.153227 (0.27108) [0.56524]	-0.751168 (0.20619) [-3.64310]

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

C	-0.006068	-0.003429	-0.000227
	(0.01938)	(0.01739)	(0.01323)
	[-0.31308]	[-0.19714]	[-0.01714]
Not: Standart hata değerleri () formunda ve t-istatistik değerleri [] formunda gösterilmiştir.			

Yukarıdaki tablo 9'da optimal gecikme uzunluğu olan ikinci gecikmede kurulan VAR model neticesinde durağanlaştırılmış logaritmik reel gayri safi yurtiçi hasıla bağımlı değişken olarak alındığında oluşacak denklem aşağıdaki 1 no'lu denklemdeki gibi yazılacaktır:

$$\begin{aligned} D2LOGRGDP = & -0.006068 - 0.038517 * D2LOGRGDP(-1) - 0.248008 * D2LOGRGDP(-2) - \\ & 0.032565 * D2LOGHEALTH EXP. (-1) + 0.317802 * D2LOGHEALTH EXP. (-2) + \\ & 0.079702 * D2LOGRE\&DE EXP. (-1) - 0.232719 * D2LOGRE\&DE EXP. (-2) \end{aligned}$$

(1)

Yukarıdaki VAR modelinden oluşan denklem neticesinde parametrelerin yorumlaması yapılmak istendiğinde;

Durağanlaştırılmış logaritmik reel gayri safi yurtiçi hasıla 1 gecikmelisi değişkenindeki bir birimlik değişim durağanlaştırılmış reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninde 0.038517 birimlik negatif etki yapmaktadır.

Durağanlaştırılmış logaritmik reel gayri safi yurtiçi hasıla 2 gecikmelisi değişkenindeki bir birimlik değişim durağanlaştırılmış reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninde 0.248008 birimlik negatif etki yapmaktadır.

Durağanlaştırılmış logaritmik sağlık harcamaları 1 gecikmelisi değişkenindeki bir birimlik değişim durağanlaştırılmış reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninde 0.032565 birimlik negatif etki yapmaktadır.

Durağanlaştırılmış logaritmik sağlık harcamaları 2 gecikmelisi değişkenindeki bir birimlik değişim durağanlaştırılmış reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninde 0.317802 birimlik pozitif etki yapmaktadır.

Durağanlaştırılmış logaritmik araştırma ve geliştirme harcamaları 1 gecikmelisi değişkenindeki bir birimlik değişim durağanlaştırılmış reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninde 0.079702 birimlik pozitif etki yapmaktadır.

Durağanlaştırılmış logaritmik araştırma ve geliştirme harcamaları 2 gecikmelisi değişkenindeki bir birimlik değişim durağanlaştırılmış reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninde 0.232719 birimlik negatif etki yapmaktadır.

Bu doğrultuda 0.01 önem seviyesi ve 0.99 güven seviyesinde durağanlaştırılmış logaritmik reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninin bağımlı değişken olarak ele alındığı ve optimal gecikme uzunluğunun iki olarak belirlendiği vektör otoregresif model denkleminde sağlık harcamaları ve ar-ge

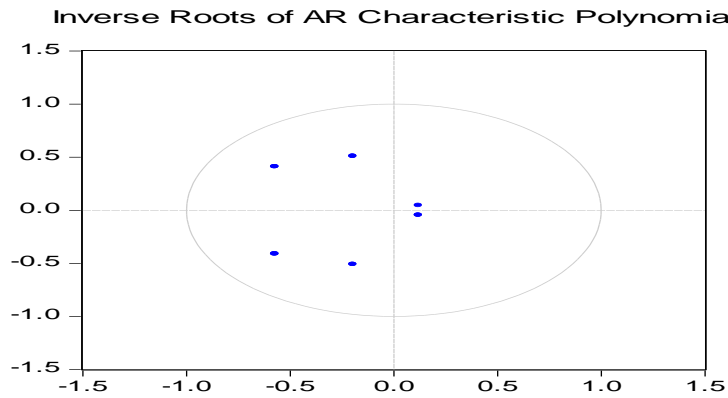
ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

harcamalarının gecikmelere bağlı olarak reel gayri safi yurtiçi hasıla değerleri üzerinde artırıcı ve azaltıcı etkiler sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıdaki 1 no'lu denklemden hareketle durağanlaştırılmış logaritmik sağlık harcamaları ve durağanlaştırılmış logaritmik araştırma ve geliştirme harcamaları için de VAR modeli ile elde edilen sonuçlar dahilinde yeni denklemlerin yazılması ve parametrelerin yorumlanması mümkündür.

Var modelinin tahmin edilmesinin ardından tahmin edilen modelin durağan bir yapı gösterip göstermediğinin test edilmesi gerekmektedir. Modelin durağanlığı veya istikrarlılığı ise katsayı matrisinin öz değerlerine bağlıdır. Eğer katsayı matrisinin öz değerlerinin hepsi birim çemberin içerisinde ise model durağan ya da istikrarlı, öz değerlerin en az bir tanesi birim çemberin üzerinde veya dışarısında ise sistem durağan değildir veya giderek genişleyen bir özellik gösterir (Mucuk ve Alptekin, 2008:168). Buna bağlı olarak aşağıdaki grafik 3'te modelin durağanlık testinin gerçekleştirilebilmesi adına AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içindeki konumları gösterilmiştir.

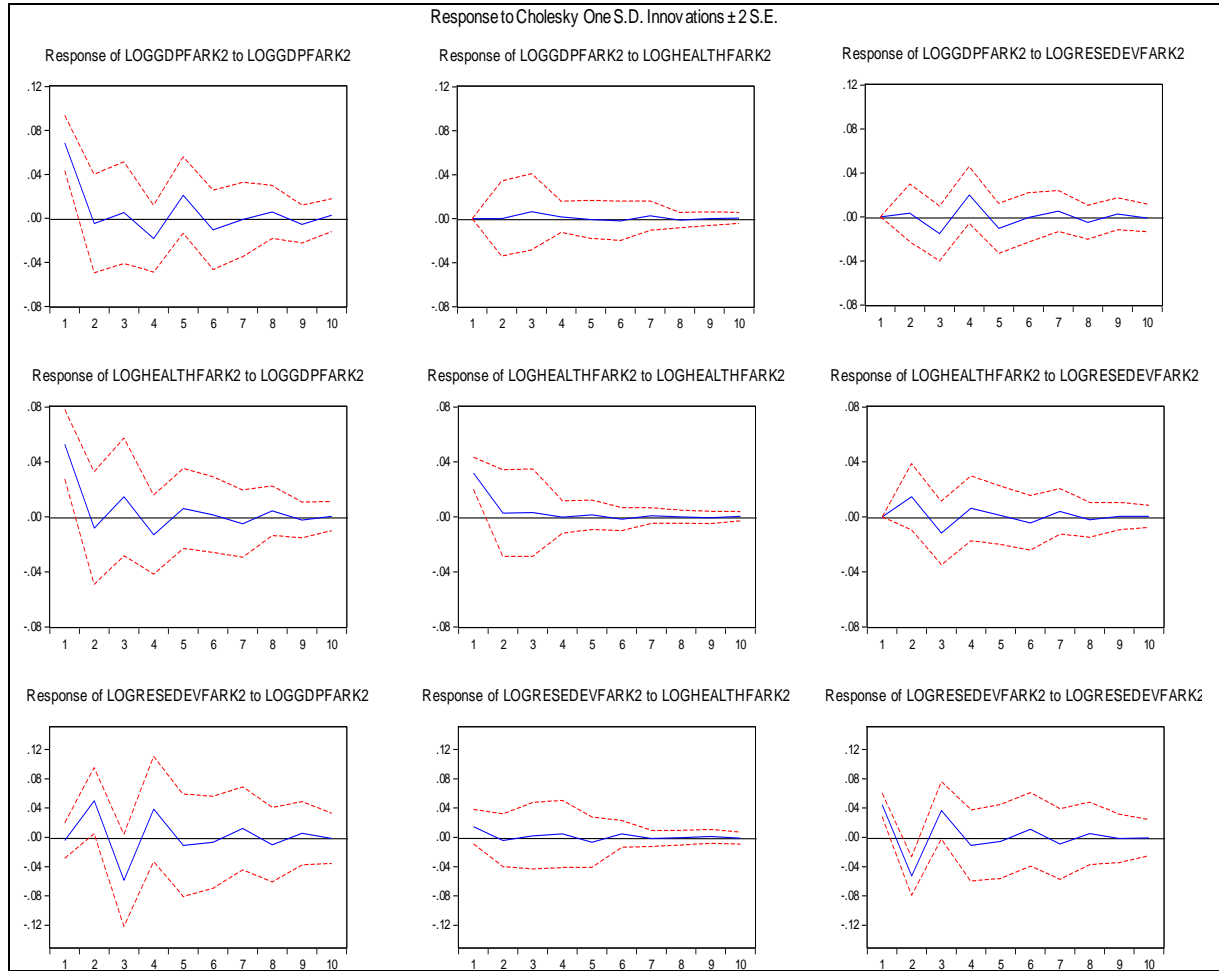
Grafik 3: AR Karakteristik Polinomunun Ters Köklerinin Birim Çember İçindeki Konumu

Yukarıdaki grafik 3'te reel gayri safi yurtiçi hasılanın bağımlı değişken, sağlık harcamaları ve ar-ge harcamaları değişkenlerinin bağımsız değişken olarak seçilmesiyle kurulan VAR modeli için, AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisindeki konumları, modelin durağanlık açısından herhangi bir sorun taşımadığını ve kurulan modelin güvenilirliğinin sağlandığını ortaya koymuştur.

Var modelinin kurulmasına müteakip etki tepki fonksiyonlarını elde ederek serilerde meydana gelen bir birimlik standart sapmalılık şok karşısında diğer serilerin verdiği tepkiler modelde yer alan tüm değişkenler için grafik 4'te; reel gayri safi yurtiçi hâsıla değişkeni için tablo 10 yardımıyla aşağıda sunulmuş ve yorumlamalarına yer verilmiştir.

Grafik 4: Modelde Yer Alan Serilerde Meydana Gelen Şoklarda 1 Birimlik Değişime Karşı Tepkileri

Tablo 10: D2LOGRGDP Değişkeni İçin Tepki Analiz Sonuçları

Dönem	D2LOGRGDP	D2LOGHEALTH EXP.	D2LOGRE&DE EXP.
1	0.068810	0.000000	0.000000
	(0.01652)	(0.00000)	(0.00000)
2	-0.004729	0.000129	0.003540
	(0.03713)	(0.02411)	(0.01666)
3	0.005232	0.006276	-0.015159
	(0.05507)	(0.02728)	(0.01785)
4	-0.018393	0.001623	0.019955
	(0.07813)	(0.02610)	(0.02630)
5	0.021168	-0.000740	-0.010369
	(0.12652)	(0.02739)	(0.03335)
6	-0.010439	-0.002113	-0.000452
	(0.21256)	(0.04343)	(0.04896)
7	-0.000957	0.002725	0.005267
	(0.35168)	(0.05358)	(0.07649)
8	0.005850	-0.001359	-0.004913
	(0.59808)	(0.08624)	(0.11955)
9	-0.005340	-4.86E-05	0.002785
	(1.01389)	(0.13153)	(0.19203)

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

10	0.002995	0.000617	-0.000929
	(1.73488)	(0.22244)	(0.31652)

Yukarıdaki tablo 10'da görüldüğü üzere değişkenler bazı dönemlerde şoklar meydana getirmişlerdir ve reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeni bu şoklara tepkiler vermiştir. Bu bağlamda sütunlar şokların meydana geldiği değişkenleri, satırlar ise bu şoklara karşılık değişkenlerin dönemler itibariyle verdikleri tepkileri göstermektedir. Bu doğrultuda sonuçlar incelendiğinde reel gayri safi yurtiçi hasıla serisinde 1 standart sapmalı şok meydana geldiğinde değişkenin kendisinin ilk dönemdeki tepkisi yaklaşık 0.07 birim, sağlık harcamaları serisinde 1 standart sapmalı şok meydana geldiğinde reel gayri safi yurtiçi hasılanın verdiği en büyük tepki dokuzuncu dönemde 4.86 birim negatif yönlü bir tepki, araştırma ve geliştirme harcamaları serisinde meydana gelen 1 standart sapmalı şok karşısında reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninin verdiği en büyük tepki ise dördüncü dönemde 0.019955 birim pozitif yönlü olarak sonuçlanmaktadır.

Varyans ayrıştırması; değişkenlerin birinde meydana gelen bir değişimin % kaçının kendisi tarafından, % kaçının diğer değişkenler tarafından kaynaklandığını araştırmaktadır. Şayet varyansındaki değişimin %100'e yakın bir değerini kendi başına açıklıyorsa dışsal değişken olarak nitelendirilir. Dolayısıyla varyans ayrıştırması gerçekleştirilirken değişkenlerin sırası oldukça önem kazanmaktadır. Sıralamanın dışsaldan içsele doğru yapılması gerekir. Varyans ayrıştırması yöntemi, makro değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir öngörü yöntemidir (Tarı, 2015: 469).

Varyans ayrıştırması, içsel değişkenlerden birisindeki değişimi, tüm içsel değişkenleri etkileyen ayrı ayrı şoklar olarak ayırmakta, böylece sistemin dinamik yapısı hakkında bilgi vermektedir. Kısaca VAR dinamiklerini ortaya çıkarmak için alternatif bir yaklaşım sunduğunu ifade etmek mümkündür. Böylelikle modeldeki değişkenlerin varyansındaki değişimin kaynakları araştırılabilmekte, değişkenin kendisinden ve öteki değişkenlerden kaynaklanan yüzdesi kolaylıkla tespit edilebilmektedir (Özsoy, 2009: 80-1).

Aşağıdaki tablo 11'de reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeni için varyans ayrıştırması sonuçları gösterilmiştir:

Tablo 11: Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Değişkeni İçin Varyans Ayrıştırma Sonuç Tablosu

D2LOGRGDP Değişkeni İçin Varyans Ayrıştırma Değerleri:				
Dönem Sayısı	Standart Hata Değerleri	D2LOGRGDP	D2LOGHEALTH EXP.	D2LOGRE&DE EXP.
1	0.068810	100.0000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)
2	0.069063	99.73692 (8.68414)	0.000349 (7.03921)	0.262733 (5.04860)
3	0.071178	94.43885 (11.7899)	0.777769 (9.45110)	4.783384 (7.85636)
4	0.076194	88.24238 (13.7540)	0.724128 (9.61580)	11.03349 (10.2206)
5	0.079760	87.57166	0.669425	11.75892

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

		(13.9974)	(9.74300)	(10.4160)
6	0.080469	87.71768	0.726636	11.55569
		(14.6339)	(10.4112)	(10.3839)
7	0.080693	87.24561	0.836690	11.91770
		(15.4486)	(11.1050)	(10.7860)
8	0.081065	86.96706	0.857143	12.17579
		(15.8754)	(11.4528)	(11.1644)
9	0.081288	86.92123	0.852474	12.22630
		(16.3690)	(11.8559)	(11.4985)
10	0.081351	86.92261	0.856914	12.22047
		(16.7010)	(12.0664)	(11.8474)
11	0.081359	86.91984	0.861543	12.21861
		(16.9910)	(12.2804)	(12.1344)
12	0.081363	86.91278	0.863068	12.22416
		(17.2367)	(12.4230)	(12.3053)

Cholesky Yöntemi: D2LOGRGDP D2LOGHEALTH EXP. D2LOGRE&DE EXP.

Yukarıdaki tablo 11'e göre, reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeni için oluşturulan varyans ayrıştırması analiz sonuçları incelendiğinde; oluşturulan model için ilk dönemde D2LOGRGDP değişkeninin varyansının 100%'ü kendisi tarafından açıklanmaktadır. Bu oran D2LOGRGDP değişkeninin en dışsal değişken olduğunun göstergesidir. İlk dönem kendi varyansının 100%'ünü açıklarken on ikinci dönem itibarıyla bu oran %86.91'e gerilemiştir. Bu son dönemde D2LOGRGDP değişkeninin varyansının %0.86'sı D2LOGHEALTH EXP. değişkeni tarafından açıklanırken, %12.22'si D2LOGRE&DE EXP. değişkeni tarafından açıklanmıştır. Dolayısıyla ele alınan zaman dilimi ve değişkenler kullanılarak gerçekleştirilen analiz çerçevesinde incelendiğinde reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninde meydana gelen değişimde toplam sağlık harcamalarının ve toplam ar-ge harcamalarının rolünün dönemler itibarıyla arttığı, son periyotta reel gayri safi yurtiçi hasıladaki değişimin yaklaşık olarak yüzde 0.86'sının sağlık harcamaları, yüzde 12'sinin ise toplam ar-ge harcamalarındaki değişkeni ile açıklanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Gerçekleştirilen analizler sonucunda bağımlı değişken reel gayri safi yurtiçi hasıla ve bağımsız değişkenler (toplam sağlık harcamaları, toplam ar-ge harcamaları) arasında bir bağımlılık vardır. Ancak değişkenler arasındaki bu bağımlılık, mutlaka bir nedensellik ilişkisi ifade etmeyebilir. Diğer bir deyişle mutlaka bağımsız değişkenin sebep, bağımlı değişkenin ise mutlaka sonuç olduğu anlamı yüklenemez. İstatistiksel olarak iki değişken arasındaki sıkı bir ilişki, bir birlikteliğin ifadesidir. Bu birlikteliğe rağmen değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ise iktisat teorisi tarafından doğrulanmalıdır. Regresyon analizlerinde değişkenler arası bağımlılık ilişkisi araştırılırken, bağımlı ve bağımsız değişken ayrımı ile baştan ilişkilerin yönü hakkında bir ön koşul bulunmamasına rağmen nedensellik analizinde böyle bir ön koşul olmayıp, ilişkilerin yönü araştırılmaktadır (Tarı, 2015: 436).

Bu bilgiler ışığında aşağıdaki tablo 12'de reel gayri safi yurtiçi hasıla, toplam sağlık harcamaları ve toplam ar-ge harcamaları değişkenlerine uygulanan nedensellik analiz sonuçları yansıtılmıştır.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

Tablo 12: Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Toplam Sağlık Harcamaları ve Toplam Ar-Ge Harcamaları Değişkenleri İçin Granger Nedensellik Test Sonuçları

Pairwise Granger Causality Tests
Date: 05/14/20 Time: 03:40
Sample: 2000 2018
Lags: 2

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
D2LOGHEALTH EXP. does not Granger Cause D2LOGRGDP	15	0.20276	0.8197
D2LOGRGDP does not Granger Cause D2LOGHEALTH EXP.		0.06695	0.9357
D2LOGRE&DE EXP. does not Granger Cause D2LOGRGDP	15	1.56160	0.2569
D2LOGRGDP does not Granger Cause D2LOGRE&DE EXP.		5.30794	0.0269
D2LOGRE&DE EXP. does not Granger Cause D2LOGHEALTH EXP.	15	1.27183	0.3220
D2LOGHEALTH EXP. does not Granger Cause D2LOGRE&DE EXP.		5.98132	0.0196

Yukarıdaki tablo 12’de verilen Granger Nedensellik test sonuçları tüm değişkenler için incelendiğinde ilgili dönemde reel gayri safi yurtiçi hasıla ve sağlık harcamaları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi sonucuna ulaşılmıştır. Toplam ar-ge harcamaları ve reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkenleri için reel gayri safi yurtiçi hasıladan toplam araştırma ve geliştirme harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi sonucuna ulaşılırken son olarak toplam ar-ge harcamaları ve toplam sağlık harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisi incelendiğinde toplam sağlık harcamalarından toplam ar-ge harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi sonucuna ulaşılmıştır ve bu durum aşağıdaki şekil 1’de görsel olarak sunulmuştur.

Şekil 1: Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Toplam Sağlık Harcamaları ve Toplam Ar-Ge Harcamaları Değişkenleri İçin Granger Nedensellik Test Sonuçlarının Görsel Sonuçları

4. SONUÇ

Çalışmada 2000-2018 periyodunda Türkiye’de gözlemlenen yıllık veriler ışığında reel gayri safi yurtiçi hasıla, toplam ar-ge harcamaları ve toplam sağlık harcamaları arasındaki ilişkinin varlığının yanı sıra, değişkenlerde meydana gelen değişimlerin yüzde kaçının kendisi ve diğer değişkenler tarafından gerçekleştirildiği ampirik yöntemler ile sınanmıştır. Bu doğrultuda reel gayri safi yurtiçi hasıla, toplam sağlık harcamaları ve toplam ar-ge harcamaları değişkenlerinin ikinci farklarının alınmasıyla durağan hale geldikleri Augmented Dickey Fuller ve Phillips Perron birim kök testleri yardımıyla ortaya konulmuştur. İzleyen bahiste vektör otoregresif (VAR) model analizinin gerçekleştirilebilmesi için uygun gecikme uzunluğu Son Tahmin Hatası Kriteri (Final Prediction Error: FPE), Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criterion: AIC) ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (Hannan-Quinn Information Criterion: HQ) kapsamında 2 olarak tespit edilmiş olup ikinci gecikme uzunluğunda hata terimlerinin bilinen varsayımları sınanmıştır. Gerçekleştirilen LM testi ile otokorelasyon probleminin olmadığı, Heteroskedasticity testi değişen varyans olmadığı, Jarque-Bera normallik testi ile de artıkların normal dağıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Akabinde tahmini gerçekleştirilen VAR modelinin durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hülasa; gerçekleştirilen etki-tepki analiz sonuçları incelendiğinde reel gayri safi yurtiçi hasıla serisinde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde değişkenin kendisinin ilk dönemdeki tepkisi yaklaşık 0.07 birim, sağlık harcamaları serisinde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde reel gayri safi yurtiçi hasılanın verdiği en büyük tepki dokuzuncu dönemde 4.86 birim negatif yönlü bir tepki, araştırma ve geliştirme harcamaları serisinde meydana gelen 1 standart sapmalılık şok karşısında reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninin verdiği en büyük tepki ise dördüncü dönemde 0.019955 birim pozitif yönlü olarak sonuçlanmış, varyans ayrıştırması sonuçları incelendiğinde oluşturulan model için ilk dönemde D2LOGRGDP değişkeninin varyansının 100%’ü kendisi tarafından açıklandığı, bu sonucun D2LOGRGDP değişkeninin en dışsal değişken olduğunun göstergesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca İlk dönem kendi varyansının 100%’ünü açıklarken on ikinci dönem itibariyle bu oran %86.91’e gerilemiştir. Bu son dönemde D2LOGRGDP değişkeninin varyansının %0.86’sı D2LOGHEALTH EXP. değişkeni tarafından açıklanırken, %12.22’si D2LOGRE&DE EXP. değişkeni tarafından açıklanmıştır. Dolayısıyla ele alınan zaman dilimi ve değişkenler kullanılarak gerçekleştirilen analiz çerçevesinde incelendiğinde reel gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninde meydana gelen değişimde toplam sağlık harcamalarının ve toplam ar-ge harcamalarının rolünün dönemler itibariyle arttığı, son periyotta reel gayri safi yurtiçi hasıladaki değişimin yaklaşık olarak yüzde 0.86’sının sağlık harcamaları, yüzde 12’sinin ise toplam ar-ge harcamalarındaki değişkeni ile açıklanabileceği sonuçları ortaya konulmuştur. Son olarak ise gerçekleştirilen nedensellik analizi kapsamında ilgili dönemde Türkiye’ye ait veriler ışığında reel gayri safi yurtiçi hasıla ve sağlık harcamaları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi; toplam ar-ge harcamaları ve reel gayri safi yurtiçi

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

hasıla değişkenleri için reel gayri safi yurtiçi hasıladan toplam araştırma ve geliştirme harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi; toplam ar-ge harcamaları ve toplam sağlık harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisi incelendiğinde ise toplam sağlık harcamalarından toplam ar-ge harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çalışmanın özünde beşeri sermayenin en önemli sacayaklarından olan sağlık ve ar-ge harcamalarının iktisadi büyümeye olumlu katkılarının eşlenik bir şekilde gerçekleştirildiği, sağlık harcamalarının artması ile ekonomik büyümenin de arttığı, ekonomik büyümenin artması ile sağlık ve ar-ge harcamalarının arttığı sonuçları literatürde gerçekleşen diğer ampirik çalışmalarını destekler şekilde sonuçlanmıştır. Bu doğrultuda ülkemizdeki sağlık ve ar-ge harcamalarının artırılması, kamu ve özel sektör yatırımlarının bu kapsamda değerlendirilmeye alınmasının özellikle emek verimliliğinin artırılması ve teknolojik gelişimin daha üst seviyelere çıkartılması sonucunda ilerleyen yıllarda katkılarının daha yüksek seviyelerde gerçekleşeceği aşikardır. Hülasa; tüm dünya ülkelerinde baş gösteren Covid-19 salgın hastalığının ciddi ekonomik etkilerinin yaşandığı son dönemde sağlık harcamalarının ne denli önemli olabileceği gerçeği de göz önünde bulundurulduğunda gerek tedavi edici gerekse koruyucu sağlık hizmetleri/harcamalarının ve teknolojik ilerlemenin beşeri sermaye açısından önemini vurgulanması kaçınılmaz olacaktır.

KAYNAKÇA

AYDEMİR, Cahit ve Seniha BAYLAN; (2015), “Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), ss. 417-435.

BALTAGI, Badi H. ve Francesco MOSCONE; (2010), “Health Care Expenditure and Income in the OECD Reconsidered: Evidence from Panel Data”, *IZA Discussion Paper Series*, 4851, ss. 1-22.

BAYRAKTUTAN, Yusuf ve Fatma KETHUDAOĞLU; (2017), “AR-GE ve İktisadi Büyüme İlişkisi: OECD Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(53), ss. 679-694.

CHANG, Koyin ve Yung-Hsiang YING; (2006), “Economic Growth, Human Capital and Health Expenditure: A Study of OECD Countries”, *Hitotsubashi Journal of Economics*, 47(1), ss.1-16.

ÇELİK, Ali; (2020); “G20 Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Analizi”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 27(1), ss.1-20.

ÇALIŞKAN, Şadan; KARABACAK, Mustafa ve Oytun MEÇİK; (2018), “Türkiye’de Uzun Dönemde Eğitim ve Sağlık Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), ss. 75-96.

DAMODAR, Gujarati; (1999), *Basic Econometrics*, Çev.: Ü. Şenesen ve G. G. Şenesen, Literatür Yayınevi, İstanbul.

DEMİRGİL, Bünyamin; ŞANTAŞ, Fatih ve Gülcan ŞANTAŞ; (2018), “Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), ss. 388-398.

DERELİ, Deniz Dilara ve Uğur SALĞAR; (2019), “Ar-Ge Harcamaları ile Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Journal of Life Economics*, 6(3), ss.345-360.

DUMAN, Koray ve Kevser AYDIN; (2018), “Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları ile GSYİH İlişkisi”, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 4(1), ss. 49-66.

GÜNEŞ, Hakan; (2019), “AR-GE Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi”, *Sakarya İktisat Dergisi*, 8(2), ss. 160-176.

İĞDELİ, Arif; (2019), “AR-Ge ve Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), ss. 2517-2538.

KESBİÇ, Cüneyt Yenal ve Gökhan SALMAN; (2018), “Türkiye’de Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Tespiti: 1980-2014 VAR Model Analizi”, *Finans, Politik & Ekonomik Yorumlar*, Yıl:55, Sayı:639, ss. 163-180.

KORKMAZ, Suna; (2010), “Türkiye’de Ar-Ge Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin VAR Modeli ile Analizi”, *Journal of Yasar University*, 20(5), ss. 3320-3330.

KILIÇ, Ramazan ve Rabia İnci ÖZBEK; (2018), “Sağlık ve Eğitim Hizmetleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Uygulaması”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), ss. 369-391.

LACHEHEB, Miloud; MED NOR, Norashidah ve İmdadullah BALOCH; (2014), “Health Expenditure, Education and Economic Growth in MENA Countries”, *Münich Personal RePEc Archive*, MPRA (60388), ss.1-17.

Erişim Adres ve Tarihi: <https://ideas.repec.org/p/prapa/mprapa/60388.html> (26.05.2020)

MANKIW, N. Gregory; ROMER, David ve David N. WEIL; (1992), “A Contribution to the Empirics of Economic Growth”, *The Quarterly Journal of Economics*, 107(2), ss. 407-437.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLEİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

MUCUK, Mehmet ve Volkan ALPTEKİN; (2008), “Türkiye’de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006)”, *Maliye Dergisi*, (155), ss. 159-174.

ÖZKAN, Gökçen ve Hüseyin YILMAZ; (2017), “Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknoloji Ürün İhracatı Ve Kişi Başı Gelir Üzerindeki Etkileri: 12 AB Ülkesi Ve Türkiye İçin Uygulama (1996-2015)”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi*, 12(1), ss. 1-12.

ÖZSOY, Ceyda; (2009), “Türkiye’de Eğitim ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin VAR Modeli İle Analizi”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 4(1), ss. 71-83.

PRADHAN, Rudra Prakash; (2011), “Effects of Health Spending on Economic Growth: A Time Series Approach”, *Decision*, 38(2), ss.68-83.

SAYIN, Ferhan; (2015), “Ekonomik Büyüme ile Sağlık Harcamaları Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Eşbütünleşme Analizi”, iç. Burcu Güvenek (Ed.), *Sağlık Ekonomisi Mikro ve Makro Boyutları*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, ss. 289-308.

SELİM, Sibel; UYSAL, Doğan ve Pınar ERYİĞİT; (2014), “Türkiye’de Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisinin Ekonometrik Analizi”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), ss. 13-24.

TABAN, Sami ve Mehmet ŞENGÜR; (2014), “Türkiye’de Ar-Ge ve Ekonomik Büyüme”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), ss. 355-376.

TARI, Recep; (2018), *Ekonometri*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

TARI, Recep ve Mustafa Mert ALABAŞ; (2017), “The Relationship Between R&D Expenditures and Economic Growth: The Case of Turkey (1990-2014)”, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), ss. 1-17.

UÇAK, Sefer; KUVAT, Özlem ve Ayşe Gamze AYTEKİN; (2018), “Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları-Büyüme İlişkisi: ARDL Yöntemi”, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), ss. 129-160.

WANG, Kuan-Min; (2011), “Health Care Expenditure and Economic Growth: Quantile Panel-Type Analysis”, *Economic Modelling*, 28(4), ss. 1536-1549.

World Development Report; (2013), <http://documents.worldbank.org/curated/en/263351468330025810/World-development-report-2013-jobs> , Erişim tarihi: 05.06.2020

YURTTANÇIKMAZ, Ziya Çağlar ve Sabri AZGÜN; (2018), “Türkiye’deki Ar-Ge Harcamaları ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Gelişmeler”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), ss. 263-276.

PERFORMANS YÖNETİM SİSTEMİNE GENEL BİR BAKIŞ VE TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE BİR MODEL OLARAK PTT AŞ ÖRNEĞİ

(Sayfa 47-62)

Fatih DÜNDAR

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Kamu Yönetimi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

Öz

Bir örgüt veya organizasyonda, çalışanlar ve örgütsel hedeflere ilişkin kararların doğru ve zamanında alınabilmesi için, iyi bir performans yönetim sisteminin önemi büyüktür.

Gelişmiş tüm dünya ülkeleri ile eşzamanlı olarak; Türkiye’de de kamu kurumlarında performans yönetim sisteminin önemi, 2004 tarihli Kamu Personel Kanunu Taslağında belirtilmiş, maaş sisteminin kuruluş ilkeleri değiştirilerek “performansa dayalı ücretlendirmeyi öngören basamak sistemi” diye adlandırılan farklı bir yapı oluşturma amaçlanmış, ancak hayata geçirilememiştir.

Bu çalışmada, öncelikle “ölçümleyemediğinizi yönetemezsiniz; tanımlayamadığınızı da ölçümleyemezsiniz” sözünden hareketle; performans yönetim sistemi, tarihsel süreci ile birlikte genel olarak ele alınmış, ardından Türkiye’de kurulmuş performans yönetim sistemleri arasındaki en iyi örnek olarak değerlendirilen PTT AŞ performans yönetim sistemi ve personel ücretlerine yansıtılması, diğer kamu kurumlarına bir rol model olması amacıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Performans, Performans Yönetim Sistemi, Bireysel Performansın Değerlendirilmesi, PTT AŞ.

AN OVERVIEW OF PERFORMANCE MANAGEMENT SYSTEM AND PTT AŞ AS AN EXEMPLARY MODEL IN TURKISH PUBLIC ADMINISTRATION

Fatih DÜNDAR

Abstract

A good performance management system has a significant importance in order to make accurate and timely decisions regarding employees and organizational objectives in an organization or corporation.

Concurrently with all developed global countries, the significance of performance management system in Turkish public institutions was indicated in Public Personnel Draft Law, 2004. It was aimed to establish a different structure called as "performance-based salary system" by changing the basic principles of the current salary system. However, this objective couldn't be realized.

In this study, performance management system is discussed in the context of historical process based on the motto "you can't manage what you can't measure and you can't measure what you can't define". Afterwards, performance management system and its reflection of personnel salaries of PTT AŞ, considered to be the best example in terms of established performance management systems in Turkey, is examined as a role model for other public institutions in terms.

Keywords: Performance, Performance Management System, Evaluation of Individual Performance, PTT AŞ.

I - Genel Olarak Performans ve Yönetimi

1- Tanım

Kökeni Fransızca “performance” sözcüğüne dayanan Performans kelimesinin sözlük anlamı, “1.Yapılan iş, uygulama, icraat; 2.Herhangi bir olayı veya durumu başarma isteği ve gücü; 3.Kişinin yapabileceği en iyi derece; 4. Herhangi bir eseri, oyunu, işi vb. ortaya koyarken gösterilen başarı” iken bir diğer anlamı da “başarım, verim gücü”dür.

Basit bir tanımla performans, çalışanın işinde ne kadar iyi çaba gösterdiğini tanımlar. (Schuler,1995)

Farklı farklı tanımları olmasına rağmen kısaca performans “kendi içinde çeşitli ölçüm seviyeleri olan genel bir başarımın tanımlamasıdır” şeklinde tanımlanabilir.

2- Performans yönetimi nedir?

Performans Yönetimi Sistemi değişik kaynaklarda farklı isimlerle anılmaktadır. İngilizce kaynaklarda derecelendirme, sınıflandırma (rating), değerlendirme (evaluation), ölçme (appraisal) sözcükleri kullanılmaktadır.

Performans Yönetimi, her örgüt veya organizasyonun, mevcut durumu tespit ederek olunması gereken noktaya varmak için yapılması gerekenleri ortaya koymak ve uygulanmasını desteklemek amacıyla, kendisine özgü belirlediği performans kriterlerine göre bir geliştirme ve iyileştirme sürecidir. Prof. Dr. Robert KAPLAN bunu “ölçümleyemediğinizi yönetemezsiniz; tanımlayamadığınızı da ölçümleyemezsiniz” şeklinde tanımlamıştır.

Performans değerlendirme ise bir çalışanın işini ne kadar iyi yaptığına ilişkin örgütsel bilgi toplama sürecidir. (Waxin, M. F. ve Bateman, R.,2009)

Performans değerlendirme ile performans yönetiminin karşılaştırması incelendiğinde (Tablo 1), Performans yönetiminde yöneticilere yüklenen sorumluluklar daha fazladır ve performans yönetimi uygulamalarının örgütün temel amaç ve hedeflerine ulaşmasına daha çok katkı sağladığı görülür. (Uysal, 2015)

Tablo 1: Performans Değerlendirme ile Performans Yönetiminin Karşılaştırması

Performans Değerlendirme	Performans Yönetimi
--------------------------	---------------------

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

Yukarıdan aşağıya değerlendirme	Karşılıklı görüşmelerle değerlendirme
Değerlendirme görüşmesi yılda bir kez yapılır	Bir ya da daha çok resmi değerlendirme görüşmesinin yanında devamlı görüşme
Değerlendirme notu kullanma	Değerlendirme notu daha az yaygın
Tek parça sistem	Esnek süreç
Sayısal hedeflere odaklanma	Hedeflere olduğu kadar değerlere ve davranışlara odaklanma
Genellikle ücretlendirme ile bağlantılı	Genellikle ücretlendirme ile direkt ilişkisi olmaması
Bürokratik ve karmaşık dokümantasyon	En az dokümantasyon içerir
İnsan kaynakları (İK) departmanının sorumluluğundadır.	Yöneticilerin sorumluluğu daha belirgindir

Kaynak: (Armstrong, 2006)

Performans yönetimi ile bireysel ve kurumsal performansta artış, çalışanların iş memnuniyetinin ve motivasyonunun artırılması, performansın tüm çalışanlar için objektif olarak tespit edildiği; adil, eşit ve eş zamanlı değerlendirme, kişisel gelişim planları, eğitimler, ücret, ödüllendirme ve kariyer planlama gibi uygulamalara temel teşkil edecek bir analiz ve değerlendirme sürecinin oluşturulması, şirket içinde yüklenen rol ve sorumlulukların daha somut olarak tanımlanması ve bu tanımlamalara paralel iş akışlarının oluşturulması, öncelikli olarak amaçlanır.

3- Performans yönetim sistemi modeli

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

Yönetim Biliminin temel fonksiyonlarından olan kontrol işlevinin en önemli faaliyetlerinden birisi de Performans Yönetim sürecidir. Kontrol işlevi; bir kurumun ulaşmak istediği hedeflerine ulaşp ulaşmadığını sorgular. Yönetimin en temel işlevlerinden birinin temelini oluşturan Performans Yönetiminin nasıl uygulanacağı, nereden başlanacağı, nasıl İzleneceği, nasıl değerlendirileceği, nasıl raporlanacağı ve nasıl gelecek için kullanılacağına cevabı, örgüt veya organizasyona özgü doğru bir Performans Yönetim Sistemi modeli ile ilgilidir.

Performans Yönetimi kavramı genel olarak bireylerle ilişkili olarak düşünülse de sadece bireylerin değil, tüm kurumun nasıl çalıştığını tanımlar. Kurum performansı, sadece ilgili kurum yöneticilerini veya kurum çalışanlarının ilgilendiren bir konu değildir. Geniş bir açıdan bakıldığında aslında kurumsal performans; kurumla etkileşimde bulunanları, kurumla ilgili muhtemel yatırımcıları, iç ve dış müşterileri, satıcıları ve tedarikçileri de yakından ilgilendiren bir konudur.

4- Performans yönetim sisteminin faydaları

Yapılan bir işi/faaliyeti “başarılı biçimde yapmak, en kısa sürede sonuçlandırmak, sorunsuz biçimde halletmek, her zaman en iyisi, olumlu şekilde bitirmek, en düşük maliyete sonuçlandırmak, en kaliteli şekilde tamamlamak, vatandaş memnun etmek vb. gibi temenni ve iyi niyet ifadeleri ile belirtmek o işin/faaliyetin gerçekten iyi yapıldığını göstermez. En kısa, en kaliteli, başarılı gibi ifadeler kişiden kişiye farklı anlamlara gelebilir. 3 saat süren bir iş kimine göre çok kısa olabilirken, kimine göre uzun bir süre olabilir. Bu nedenle herkesin mutabık olduğu ölçülebilir hedefler koymak ve bu değerler üzerinden ölçüm ve değerlendirmeler yapmak Performans yönetiminin en önemli faydasıdır.

Performans Yönetimi işlerin daha iyi gitmesini sağlamaz veya işlerin daha iyi yapılmasını, yürütülmesini ve hatasız yapılmasını sağlamaz. Ancak işlerin nasıl gittiğine dair bir bilgileri ortaya koyarak, işlerin hedeflendiği gibi yapılmasını sağlamak için yapılması gerekenler ile ilgili ipuçları verir.

Performans Yönetim Sistemi, örgüt veya organizasyonun genel olarak başarılı olup olmadığını ve hangi noktada olduğunu belirler. Performans Yönetimi, kurumların belirlemiş oldukları hedeflere ne derece ulaşp ulaşmadıklarını ortaya koyan en önemli sistemlerden biridir.

Kurumda yürütülen faaliyetlerin belirli bir amaca ve hedefe yönelik olarak gerçekleştirilmesini, bu konuda bir yönetsel ve kurumsal disiplin oluşmasını sağlar.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

Belirli periyotlarda yapılan izleme, ölçüm ve değerlendirme çalışmaları ile hedeflerin yakalanabilme/tutturulabilme dereceleri ortaya konur. Böylece yaşanan aksaklıkların önceden görülmesini ve gerekli iyileştirmelerin yapılmasını, üst yönetime kurumun gidişatı ile ilgili temel ve kritik bilgiler sağlayarak hedeflere ulaşılması sağlanır; belirli faaliyetler bazında performans eğilimini ortaya koyar.

Ortaya konan hedeflerle birlikte bunları gerçekleştirmek için gerekli olan kaynak ihtiyacının belirlenmesini ve hesap verilebilirliği sağlar.

5- Şirket, yöneticiler ve çalışanlar açısından performans yönetimi

Doğru kurgulanmış ve sonuçları öngörülmüş bir performans yönetimi sisteminin olduğu örgüt veya organizasyonlarda; katılımcı yönetim desteklenir ve kurumsal hedeflerin gerçekleştirilmesi daha kolaydır. Organizasyonun etkinliği ve karlılığı artar. Bireysel katkılar ayırt edilebilir ve hizmet ve üretimin kalitesi gelişir. Çalışanların kuruma bağlılığı artar, örgüt veya organizasyonun iç işleyişi disipline olur, örgüt veya organizasyonun sahip olduğu entelektüel sermaye artar.

Performans yönetim sistemi ile çalışan yöneticiler; planlama ve kontrol işlevlerinde daha etkin olabilirler; yönetsel becerilerini daha da fazla geliştirebilirler, daha kolay yetki devredebilirler. Çalışanlar ile daha sağlıklı ve birebir iletişim sağlarlar, böylece çalışanların güçlü ve gelişmesi gereken yönlerini daha kolay ve daha gerçekçi olarak belirleyebilirler.

Performans yönetim sisteminin uygulandığı bir örgüt veya organizasyonda çalışanlar; kurum ve yöneticilerin kendilerinden beklentilerini daha net olarak bilirler. Kendi hedefleri ile sınırlı olsa da yeni fikirler üreterek yönetime katılım sağlarlar. Kendi performanslarını yönetmeyi öğrenirler. Performanslarının nasıl değerlendirildiğini açık olarak bilirler ve bireysel performansa ilişkin olumlu geri besleme ile iş tatmini ve kendine güven duygularını geliştirirler. İşletme içinde daha iyi tanımlanmış rol, görev ve sorumluluklara sahip olurlar. Bireysel olarak güçlü ve geliştirilmesi gereken yönlerini görme imkânına sahip olurlar.

6- Performans yönetim sistemi çalışmaları

2004 tarihli Kamu Personel Kanunu Taslağı, maaş sisteminin kuruluş ilkelerini değiştirerek “performansa dayalı ücretlendirmeyi öngören basamak sistemi” diye adlandırılan farklı bir yapı oluşturmayı amaçlamaktadır. Basamak-gösterge sistemi deyişi, kamu personel rejiminin kariyer esasından uzaklaştırılacağına işaret etmektedir. Bu, işe göre ücret sistemine

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

geçiş demektir. Ancak bu geçiş ABD'nin 20. Yüzyılda ürettiği, artık eskimiş olan sistemin yinelenmesi olmayacak, günümüzde yaygınlaşan daha yeni bir boyut olan “performans ücret”le tamamlanacaktır. (Güler, 2013, S.327)

Bu sistemin ilk örnekleri, ABD, Hollanda, İngiltere, İspanya, Kanada, Yeni Zelanda'da; 1990'larda Avustralya, Finlandiya, İrlanda, İtalya'da; yakın zamanda Almanya, Kore ve güneydoğu Avrupa ülkelerinde; 2004 yılında da altı pilot bakanlık uygulamasıyla Fransa'da denenmiştir. (OECD, Mayıs 2005 (S.10-17))

Ülkelerin uygulamaları birbirinden önemli kapsam ve nitelik farkları sergilemiştir. Genel olarak uygulama üst kademe yöneticilerini kapsamış, yönetici olmayan personel kapsam dışında tutulmuştur. Çoğu ülkelerde de, tüm kurumlar yerine seçilmiş bazı kurumlarda uygulanması yeğlenmiştir.

Sistem genellikle “bireysel performans” ölçütlerine dayalı olarak başlatılmış, ancak bunun çalışma yeteneklerini genişletecek güdülemeyi sağlamadığı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle İngiltere'de “takım performansı”na dayalı denemelere girişilmiştir. Performans ölçütleri olarak genellikle elde edilen çıktılar belirlenmiş hedeflere uygunluğu, yetenek ve teknik yetenek, takım çalışması, liderlik ve sınırlı olarak da etik kurallar ile yenilikçilik kullanılmıştır. Elde edilen deneyim, kamu yönetiminde nicel olarak ölçülebilir hedeflerin belirlenemediğini, bu kesimde çalışanlar için performans karşılığı elde edilecek “bonus”ların güdüleyici olmadığını ortaya çıkarmıştır. Kamu personelinin genel olarak bireysel eylemden çok ortak başarıya yatkın; gördüğü işin içeriğinden doyum sağlayan; herhangi bir kazançtan çok, içinde yer aldığı sistemin açık, liyakate, güvене dayalı işleyişinden ve mesleğinin geleceğinden güdülenen; ilgisi asıl olarak temel maaşta yoğunlaşmış bir doğaya sahip olduğu görülmüştür. OECD bu saptamalara dayanarak şu sonuca varmaktadır: Performansa dayalı ücretlendirme, “Personeli güdüleme aracı olarak sanıldığı gibi işe yaramamaktadır. Bunu örgütsel ve yönetsel değişimin aracı olarak görmek gerekir”. Kamu yönetiminde, bireysel performansa bağlanmış sistem iyi sonuçlar vermemektedir. OECD araştırmasına göre bunun yerine takım/kurum performansı üzerine kafa yorulursa kamu personeli daha esnek saatlerde çalışmasını sağlamak, takım çalışmasını teşvik etmek, bilgi-iletişimi güçlendirmek, hizmet-içi eğitime odaklanmak bakımından gelişmeler sağlanabilecektir.

İster bireye ister kuruma bağlansın, “yeni kamu işletimi” anlayışının önerileri, kamu personel sisteminin kariyer ve yaşam boyu uğraş ilkesinden uzaklaştırılmasını, sözleşmeli

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

istihdam ilkelerine dayandırılmasını öngörmektedir. Reformların vazgeçemedikleri genel hedef budur. (Güler, 2013,S.327-328)

Mart 1996'da, ABD Başkan yardımcısı Al GORE, kamu hizmeti sunan federal yönetim kuruluşlarında önemli değişime neden olacak raporunu kamuoyunun dikkatine sundu. GORE'un bu raporunun gündeme getirdiği en önemli öneri, federal yönetimin bir çok hizmet dağıtım fonksiyonunun artık performans tabanlı örgütler aracılığıyla yürütülmesiydi. GORE'a göre bu modelin iki kilit unsuru bulunmaktaydı. Modelde örgütleri ve yöneticileri sınırlandıran politikalar, düzenlemeler ve yasalar ikinci plana itiliyor, performans geliştirmeye yönelik yeni öncüller ve dürtüler gündeme getiriliyordu. Ayrıca performans tabanlı örgütlerde çalışacak üst düzey yöneticilerin kısa dönemli sözleşmelerle görevlendirilmeleri ve bu kişilere sözleşmelerde yıllık performans hedeflerine göre ödeme yapma ve performanslarına göre görevlerini sürdürme hakkı veriliyordu.(NPR, 1996, S. 6-7)

Esasında bu plan, 1988 yılında İngiltere'de Başbakan Margaret THATCHER'in başlattığı modeli kendine örnek almıştır. Son 8 yılda bir çok İngiliz kamu hizmeti kuruluşu, kendilerine daha fazla esneklik tanınan kuruluşlar haline dönüştürülmüş ve bu kuruluşlardan yıllık performans hedeflerini tutturmaları istenmiştir. (Özer, 2015,S.266)

Performans tabanlı örgütlerle ilgili iki önemli husus; bu kuruluşların kiralama ve bedel ödemelerde hangi kurallara uyacağı ve bu süreçte bağlı/ilgili olduğu kuruluşlarla ilişkilerinin nasıl belirleneceğidir. GORE planı altında; temel görevler rekabet ortamında ister kamu içinden, ister dışından – özel sektörden kiralanabileceği hükmü getirilmişti. Bu plan yapılacak sözleşmelerle, yıllık performansa göre başarısızlık durumunda başka kuruluşlarla yeni sözleşme yapmayı, başarı durumunda ise ilgilileri ödüllendirmeyi içeriyordu. Bu süreçte temel görevliler, yıllık hedeflerine ulaşma oranlarına göre ödüllendirildiler. Bugün Beyaz Saray'dan ve Senatodan geçecek tasarıların, performans sözleşmeleri içerecek şekilde olmasına dikkat edilmektedir. (Özer, 2015,S.276-277)

1883 Pendleton Yasasından sonra ABD kamu personel rejimini en köktenci olarak düzenleyen 1978 Yasası, sermayenin güçlü desteği ile ve memurların güçsüz örgütlülüğünün bir yansıması olarak kolayca çıkarılmış ve yaşama geçirilmiştir.

Yasanın kamu personel rejimine ilişkin temel düzenlemelerinde; üst düzey yöneticiler için performansa dayalı prim sistemi kurulmuş; toplam federal memurların %8'ini oluşturan orta düzey yöneticiler için performansa dayalı maaş ve ödül düzeni oluşturulmuştur. (Aslan,2012, S.248-249-250)

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

Performansa dayalı ödeme sistemi, rekabeti her ne kadar takım dayanışmasına çevirmeyi amaçlasa da; bireyci-rekabetçi temelde yürüyen sistemin, bir bütün olarak rekabetçi-bireyci yapısını aşamamıştır.

Performansa dayalı ödeme düzeni, kıdem-eğitim temelli Fordist düzenin yerine, başarı-sonuç temellidir.

Aynı görevi yapan memurlar, performanslarına göre farklı maaşlar alabilmektedir. Rejimde aynı görevi yapanlar arasında performans temelinde ortaya çıkan fark dışında, rejimde bir bütün olarak maaş yelpazesi açıklığı artmıştır. En az maaş alan memur ile en çok maaş alan arasındaki fark, Fordist aşamada yaklaşık 5-8 kat bandında iken, Post-Fordist aşamada, gelişmiş ülkelerde 15, az gelişmiş ülkelerde 30 kata kadar yükselmiştir. (Aslan, 2012,S. 305)

Ülkemizde, KİT'lerdeki sözleşmeli personel ücret düzeni, bireyselleştirilmiş ve kısmen esneklik kazandırılmıştır. Aynı unvanlı personel arasında sicil ve başarılarının düzeyine göre (A.B.C ve D) %8'e varan bir performans ücreti farkı ortaya çıkmaktadır.

2004 yılın Ağustos ayında kamu yönetimi reformunun bir ayağı olarak, yeni bir yasa taslağı hazırlanmıştır. Tasarıda, liyakat ilkesinin içeriği değiştirilmiştir; yeterlilik (liyakat) ilkesi, personelin hizmete girmesi, yükselmesi ve görevlerine son verilmesinin, önceden belirlenmiş performans standartlarına ve başarı durumlarına dayanacaktır. Ancak bu kanun tasarısı hayata geçirilememiştir.

II - PTT AŞ Performans Yönetim Sistemi

1- PTT AŞ performans yönetim sistemi projesi

Performans Yönetim Sistemi; PTT AŞ'nin stratejik planlarının oluşturulmasında, kurumsal hedeflerin belirlenmesinde ve bu çalışmalara dair geleceğe yönelik planlamalarda kullanılır.

Kamunun İnsan kaynakları yönetiminde ölçme ve değerlendirme aracı olarak kullanılan Sicil ve Başarı Değerleme yönteminin, çalışan performansını etkin bir şekilde değerlendirmekten, ücretlendirme ve ödüllendirme süreçlerinde verimliliği sağlamaktan, kariyer planlama sürecinde ihtiyacı karşılamaktan uzak kalması sebebiyle Performans Yönetim Sistemine (PYS) geçilmesi gereği ortaya çıkmıştır.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

Sermayesinin %100'ü devlete ait bir kamu şirketi olan PTT AŞ'de de uygulanan Sicil ve Başarı Değerleme yönteminin etkinliğini tamamen yitirmiş olması dolayısıyla Performans Yönetim Sistemine geçilmesi gerektiği görülmüş ve ilgili ihtisas birimlerinin katılımıyla bir model tespit edilmiş, tespit edilen modele uygun olarak performans kriterleri belirlenmiştir.

Belirlenen model dağıtıcı/postacı ile gişe ve büro görevlisi/memur personelin yaptığı iş ve işlem adetlerinin katsayılarla çarpımı sonucu bulunan işlem temelli puan (% 80) ve birim amirince yapılan değerlendirmeye dayalı yetkinlik temelli puan (%20) toplamından oluşur.

Bu bağlamda yürütülen çalışmalar sonucunda Performans Yönetim Sistemi, 2015 yılı Ağustos ayı itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Sistem, ilk etapta gişe hizmetleri ve posta-kargo hizmetlerinde çalışan personelin performanslarını ölçmek üzere tasarlanmış ve uygulamaya alınmıştır.

Sistem kapsamında özet olarak;

- *Gişe işlem adetleri ve dağıtım adetleri mevcut yazılım sisteminde kayıt altına alınır,*
- *Sistemde kayıt altına alınan her bir işlem katsayı tablosunda belirlenen puanla çarpılır,*
- *Bu çarpım sonucu elde edilen rakam işlem temelli performans puanını oluşturur,*
- *Personele sekiz kriter baz alınarak birim amirince yetkinlik temelli puan verilir,*
- *Bu iki puan türünün birleşimi ile çalışanın performans puanı elde edilir.*
- *Personelin dönem içerisinde almış olduğu disiplin cezaları olumsuz, ödüller ise olumlu yönde yetkinlik temelli performans puanını belirlenen oranlarda etkiler,*
- *Personele, hesaplanan performans puanının belirlenen standardın üzerine çıkması halinde, temel ücretin % 30'unu aşmayacak şekilde performans ücreti ödenir.*

Sisteme ilişkin İşlem Katsayı Tabloları ve Cihet Zorluk Katsayı tabloları değişen işletme ve piyasa koşulları göz önünde bulundurularak sürekli olarak güncellenmektedir.

6475 sayılı Posta Hizmetleri Kanunu ile Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketinde Çalıştırılacak İdari Hizmet Sözleşmeli Personel Hakkında Yönetmelik hükümleri uyarınca sisteme ilişkin detayları belirleyen "Usul ve Esaslar", 04.08.2015 tarihinde Yönetim Kurulunca onaylanmış, ilgili ihtisas birimlerinde belirlenen işlemlere ilişkin standart işlem sürelerini belirtir katsayı tabloları oluşturulmuştur. Bu bağlamda, uygulama sonuçları ve süreçleri göz önünde bulundurularak "Performans Yönetim Sistemi Usul ve Esasları"

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

güncellenmiş ve Yönetim Kurulunun 05.08.2016 tarih ve 224 sayılı kararı ile onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu usul ve esaslar, TÜBİTAK TÜSSİDE tarafından yürütülmekte olan "Hizmet Standartlarının Geliştirilmesi ve Bütünleştirilmesi Yönetim Sistemi Modellenmesi" II.faz çalışması kapsamında oluşturulan "*Bireysel Performans Yönetim Sistemi Prosedürü*"ne dönüştürülmüş, Yönetim Kurulunun 12/09/2018 tarih ve 222 sayılı kararı ile de yürürlüğe girmiştir.

Nitekim, 25 Nisan 2016 tarihinde, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca Ankara ATO Congressium Kongre ve Sergi Merkezinde düzenlenen "Verimlilik Haftası" kapsamında yapılan 2016 yılı Verimlilik Ödülleri proje yarışmasında; yarışmaya "Performans Yönetim Sistemi (PYS)" adlı proje ile katılan PTT A.Ş. "Kamu" kategorisinde 139 proje arasında birincilik ödülüne layık görülmüş ve ödül, bizzat dönemin Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı tarafından takdim edilmiştir.

2- Performans yönetim sisteminin amacı

Kurumsal hedeflerin gerçekleşmesine katkı sağlayan personelin bireysel performansının ölçülmesi ve değerlendirilmesi, işgücü verimliliğinin artırılması, "Sicil ve Başarı Değerleme Sisteminin" etkinliğini kaybetmesi dolayısıyla, ölçülebilir bir değerlendirme sisteminin hayata geçirilmesi ve daha adil bir ücret sistemi kurulması amacıyla PTT AŞ Performans Yönetim Sistemi uygulamasına geçilmiştir.

3- Kapsam

PTT AŞ'de halihazırda çalışan;

- İdari hizmet sözleşmeli personel olarak; 3.376 postacı ve 4.923 gişe ve büro görevlisi,
- 399 sayılı KHK eki II sayılı cetvele tabi personel olarak; 4.210 dağıtıcı ve 7.993 memur,
- Posta dağıtım işlerinde çalışan firma işçisi olarak da 16.472 çalışan,

PTT AŞ Performans Yönetim Sistemi kapsamındadır.

Yani, toplam çalışan sayısının yaklaşık % 86'ine karşılık gelen 36.974 çalışan, PYS kapsamında olup, Başmüdürlük idari merkezi personeli ile merkez teşkilatı (Genel Müdürlük) personeli kapsam dışındadır. Bu personelin kapsam dışında tutulmasının sebebi, performans kriterlerinin tam anlamıyla belirlenememiş olması olup, kriter belirleme çalışmaları devam etmektedir.

4- PYS sonuçlarının kullanılabileceği alanlar

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

Ücretlendirme: Personelin maaşının yanında, performansına göre, maaşının %30'unu geçmemek üzere ilave ücret ödenmesi.

Kurumsal ve Stratejik Planlama: Performans ve iş yoğunluğunun tespiti ile kurumsal stratejik planlarının oluşturulması, kurumsal hedeflerin belirlenmesi ve düzenlemelerin yapılması, maliyet muhasebesinin yapılması, cihet birleştirme veya ayırıştırma yapılması, gereksiz işyerlerinin kapatılması.

Kariyer Planlama: Personelin sınavsız yükselebileceği (örneğin Başpostacılık/Başdağıtıcılık gibi) pozisyonlarda PYS sonuçlarının kullanılabilmesi gibi, sınavlı pozisyonlarda sınav puanlarının eşit olması halinde de PYS sonuçlarının kullanılabilmesi.

Eğitim Planlama: Personelin eğitim eksikliklerinin tespiti ile performansını artırıcı eğitimlerin verilmesi.

Ödüllendirme: Performansı yüksek personelin seçilerek, kişisel gelişim ve motivasyon amaçlı seminerlere gönderilmesi.

Personel Hareketleri: Personelin isteğe bağlı tayin taleplerinin değerlendirilmesinde, performansına göre ilave puan kazanması; personelin isteği dışında hizmetin gereği olarak yapılan zorunlu tayinlerde ise performansı düşük personelin ilk olarak seçilmesi.

Norm Çalışmaları ve İstihdam: Performans sonuçlarına göre, çalışma yeri veya bölgesinin normunun belirlenmesi, böylelikle fazla veya eksik istihdamın önüne geçilmesi ve yeterince personel istihdam edilmesi.

Merkez Sınıflandırması: Merkez olarak isimlendirilen PTT AŞ işyerlerinin performans ve iş yüküne göre sınıflandırılması.

5- Değerlendirme usulü

PTT AŞ'de genel anlamda Gişede çalışan personel ile dağıtımda görev yapan personelin performansları değerlendirilmektedir.

Personelin performansının, %80'i işlem temelli puan, %20'si ise yetkinlik temelli puandan oluşur. İşlem temelli puan gişe görevlisi ile dağıtıcı personelde ayrı kriterle belirlenmişken, yetkinlik temelli puan, tüm personel için aynı 8 kriterlerden oluşur.

Yetkinlik Temelli Performans Kriterleri

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

- İşini esas ve usullere uygun yapması (20 Puan)
- Kılık kıyafetine özen göstermesi (15 Puan)
- Müşteri memnuniyetini sağlaması, müşterilere davranış ve yaklaşımı (15 Puan)
- Çalışma saatlerine riayeti (10 Puan)
- Kurumsal etik ilkelere bağlılığı (10 Puan)
- Kurum kültürünü benimseme ve sosyal faaliyetlere katılımı, takım çalışması ve uyumu (10 Puan)
- Yenilikçi düşünebilme, değişime ve gelişime açıklık, değer üretme (10 Puan)
- Teknolojiyi kullanabilme (10 Puan)

Yetkinlikler, yukarıda belirtilen 8 kriter göz önünde bulundurularak, birim yöneticisi tarafından altı ayda bir değerlendirilir. Yetkinlik temelli puan; personelin bilgi, beceri ve özelliklerine göre birim amiri tarafından değerlendirilmesi sonucu tespit edilen puandan oluşmaktadır.

Tüm personelin 22 işgünü için; Aylık Standart İşlem Temelli Puan 7.000, Aylık Standart Performans Puanı 8.575'tir.

Performans Yönetim Sistemi kapsamında iş başı eğitimler hariç PTT tarafından düzenlenen eğitimlere katılan personelin işlem temelli puanına, eğitimde geçen her bir saat için belirlenen miktarda puan ilave edilir.

Personelin günlük işlem temelli performans puanının, belirlenen günlük standart performans puanını, "iki katı aşması durumunda" aşan kısım hesaplamalara dahil edilmez.

Gişe Görevlisi için Değerlendirme Usulü

Performans Puanı (% 100) = İşlem Temelli Puan (% 80) + Yetkinlik Temelli Puan (%20)

İşlem temelli puan, gişede sunulan hizmetlerin ayrı ayrı nitelikleri göz önünde bulundurularak belirlenen standartlara göre değerlendirme yapılır.

İşlem temelli puan gişe görevlisinin/gişe memurunun bir gün içerisinde yaptığı her bir işlem türüne ait işlem adetleriyle "Katsayılar Tablosunda" yer alan işlem türü puanlarının çarpımları ve diğer işlemlerine ait puanların aylık toplamından oluşur.

Dağıtıcı Personel için Değerlendirme Usulü

Performans Puanı (% 100) = İşlem Temelli Puan (% 80) + Yetkinlik Temelli Puan (%20)

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

İşlem Temelli Puan, İş Puanı (Dağıtılan Gönderi Sayısı) ile Cihet Zorluk Katsayısı'nın çarpımından oluşur.

Cihet zorluk katsayısı, her bir cihet için; cihetin dağıtım şeklinin tebligat, müşterek, köy vs. olmasına, toplu gönderi yoğunluğuna, yaya veya araçlı yapılmasına, cihetin resmi daire veya dikey yerleşim yoğunluklu olmasına ve büyüklüğüne göre belirlenen katsayılarıdır. Daha önceleri kullanılan "Nüfus Yoğunluğu Katsayısı", sonraki güncellemelerle "Cihet Zorluk Katsayısı"nın içine yerleştirilmiştir. Cihet zorluk katsayısı sürekli güncellenmektedir.

İş puanı; dağıtıcının bir gün içerisinde dağıttığı gönderi sayısının Katsayılar Tablosunda yer alan gönderi birim puanı çarpımları ile diğer işlemlerine ait puanlarının aylık toplamından oluşur.

Kayıtlı gönderinin dağıtıcıya teslim edildiği gün dikkate alınmaksızın, (motorize köy dağıtımı hariç) gönderi tesliminin bir çalışma gününü aşması durumunda (G+1), teslim edilmemiş her bir gönderi için gecikme yaşanan gün sayısının katsayı tablolarında belirlenmiş olan teslim puanının %10'una tekabül eden katsayı ile çarpımı sonucu hesaplanan puan kadar dağıtıcının iş puanından kesinti yapılır.

6- Performans ücreti

İdari hizmet sözleşmeli gişe ve büro görevlisi ile postacı personelin performans puanının, belirlenen standart performans puanı (8.575 puan) üzerine çıkması durumunda personele performans ücreti ödenmektedir.

Standart işlem puanının üzerinde yapılan her bir işlem için, "Katsayılar Tablosunda" yer alan işlem türü puanlarının çarpımları karşılığı, ilave ücret ödenir. Örneğin, 1 Fatura tahsilatı ile; 1 İşlem Temelli Puan ve 0,225 Yetkinlik Temelli Puan olmak üzere, toplam 1,225 puan kazanılır. Aylık standart performans puanı karşılığı olan 8.575 puanın üzerinde yapılan her bir fatura tahsilatı için 1,225 ilave puan kazanılır ve karşılığında ilave 0,52 TL performans ücreti ödenir.

Personelin maaşına yapılacak olan ilave performans ücreti, personelin maaşının %30'unu geçemez.

Ancak, performans yönetim sistemi içerisinde yer almasına rağmen, 399 sayılı KHK eki II sayılı cetvele tabi personelin performans ücreti alması mümkün bulunmamaktadır. 399 sayılı KHK eki II sayılı cetvele tabi memur ve dağıtıcı personelin performans ücreti alabilmesi için, TBMM tarafından yasal düzenlemeye ihtiyaç vardır.

7- Performans puanlarının 399'a tabi personele uygulanması

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLEİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

PTT AŞ'de 6475 sayılı Posta Hizmetleri Kanunu yürürlüğe girmeden önce istihdam olunan ve İdari Hizmet Sözleşmesine geçmeyerek mevcut statüsünde çalışmaya devam eden personel, Kamu İktisadi Teşebbüsleri Sözleşmeli Personel Sicil ve Başarı Değerlemesi Hakkında Yönetmelik'in ekinde yer alan Sözleşmeli Personel Sicil ve Başarı Değerlemesi Raporu'nun "sicil ve başarı değerlemesinde esas alınan hususlar" bölümünün "çalışkanlığı, kabiliyeti, verimi" konulu 3. kısmında yer alan değerlendirme kriterinde performans puanı esas alınır.

Ayrıca, "Sicil ve Başarı Değerleme Raporu"nın diğer kısımları doldurulurken de personelin performans puanı ile tutarlı olmasına dikkat edilir.

8- Performans puanı düşük olan personelin durumu

Yapılan değerlendirme sonucunda, personelin performansının merkez ortalamasının %20 ve daha fazla oranında altında kalması durumunda; ilgili personel yazılı olarak ikaz edilir, performans düşüklüğünün sebepleri tespit edilerek gerekli işbaşı eğitimi verilir. Bir sonraki değerlendirmede, personelin performansında bir gelişme varsa, örneğin %19 ve daha aşağı bir oranda merkez ortalamasının altındaysa, gösterdiği olumlu gelişme dolayısıyla hiçbir işlem yapılmaz. Yazılı ikaz ve işbaşı eğitime rağmen bir olumlu gelişme göstermez, hala merkez ortalamasının altında bir performans gösterirse, ilgili personel hakkında soruşturma açılır ve görev yeri değiştirilir.

9- Sonuç

Ölçümleme sonucu elde edilen Performans Yönetim Sistemi verileri, performans ücret ödemesinin yanı sıra, PTT AŞ'nin stratejik planlarının oluşturulmasında, kurumsal hedeflerin belirlenmesinde, kurumsal eğitim planlamasında, personelin kariyer planlamasında, personelin ödüllendirilmesinde, personel hareketlerinde, norm çalışmalarında ve maliyet muhasebesinde kullanılabilir.

Performans Yönetim Sistemi ile PTT AŞ'nin taşra teşkilatı olan Başmüdürlük bazında ortalama performans puanları izlenmekte olup, bir önceki yıl ile günlük performans puan ortalamaları karşılaştırılarak Başmüdürlüklerin genel durumu takip edilebilmektedir. Bununla

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLEİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 4- Sayı:11-

birlikte Başmüdürlüklere bağlı Merkez Müdürlüklerinde işlem hacmi ve günlerin yoğunluk dereceleri tespit edilebilmekte ve buna bağlı olarak personel ihtiyacı analizi yapılabilmektedir. Ayrıca, Performans Yönetim Sisteminin uygulamaya alınması ile birlikte yapılan analiz çalışmaları sonucunda kayıtlı gönderiler için devir oranları ve teslim sürelerinde iyileşmeler gözlenmiştir.

PTT AŞ'de uygulanan Performans Yönetim Sisteminin, özellikle kamu kurumlarında uygulanabilirliği göz önüne alındığında ülkemizin fikri sermayesine, inovasyon kapasitesine ve insan kaynakları ölçme ve değerlendirme yöntemlerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- 399 Sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Personel Rejiminin Düzenlenmesi ve 233 Sayılı KHK'nın Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair KHK
- ARMSTRONG, M. (2006). *A Handbook of Human Resource Management Practice*, London and Philadelphia: Kogan Page Limited.
- ASLAN, Onur Ender, *Devlet Bürokrasi ve Kamu Personel Rejimi*, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Mart 2012
- ÇETİN, Deniz, *Performans Yönetim Sistemi Ve Performans Değerlendirme Süreci Sonuçlarının Çeşitli İnsan Kaynakları Yönetimi İşlevlerinde Karar Almaya Etkileri Ve Bir Uygulama Örneği*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006 (Danışman; Yrd. Doç. Dr. Selim YAZICI)
- GÜLER, Birgül Ayman, *Kamu Personeli Sistem ve Yönetim*, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, Ekim 2013
- <http://tobb.org.tr/EgitimveKaliteMudurlugu/Documents/Akreditasyon/Egitimler/2012Konya/OKAY%20C%C4%B0VELEK-%20BURSA%20TSO.ppt> (Erişim Tarihi:26.10.2020)
- Kamu İktisadi Teşebbüsleri Sözleşmeli Personel Sicil ve Başarı Değerlemesi Hakkında Yönetmelik*
- Kamu Personel Kanunu Taslağı*, Ankara, Ağustos 2004 (<http://www.memurlar.net>) (Erişim Tarihi:26.10.2020)
- NPR-National Performance Review; Reinvention's Next Steps: Governing in a Balanced Budget World" Speech by Vice President Al Gore and supporting background papers*, 4 March. Washington DC:NPR, 1996, (Sayfa 6-7)
- ÖZER, Mehmet Akif, *Prof.Dr. Yeni Kamu Yönetimi*, Gazi Kitabevi, 3. Baskı, Şubat 2015
- Paying for Performance: Policies for Government Employees*, OECD, Mayıs 2005 (Sayfa 10-17)
- Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketi, İdari Hizmet Sözleşmeli Personelin Sözleşme Esasları, Sözleşme Ücretleri Ve Fazla Çalışmaya İlişkin Usul Ve Esaslar (Yürürlüğe Giriş Tarihi: 04.09.2016 - 258)*
- PTT AŞ 2018 Yılı İşletme Yıllığı*
- PTT AŞ Bireysel Performans Yönetim Sistemi Prosedürü (Doküman No: İKD.PR09, Revizyon tarihi 12.11.2018)*
- PTT AŞ'de Çalıştırılacak İdari Hizmet Sözleşmeli Personel Hakkında Yönetmelik (Resmi Gazete Yayın Tarihi: 19.11.2019 tarih ve 30953)*
- SCHULER, R. S. (1995). *Managing Human Resources*, USA: West Publishing Company.).
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Cilt: II, 1992, s. 1178.
- UYSAL, Şener, *Performans Yönetimi Sisteminin Tanımı, Tarihçesi, Amaç Ve Temel Unsurlarına Genel Bir Bakış*, *Electronic Journal of Vocational Colleges* · October 2015, <https://www.researchgate.net/publication/289571522> (Erişim Tarihi:26.10.2020)
- WAXIN, M. F. ve BATEMAN, R. (2009). "Public Sector Human Resource Management Reform Across Countries: From Performance Appraisal to Performance Steering?", *European J. International Management*, C.3 S.4, s.495-511.).